

Cionizam u Hrvatskoj

Fiket, Anita

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:085464>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-29**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET U ZAGREBU
ODSJEK ZA HUNGAROLOGIJU, TURKOLOGIJU I JUDAISTIKU
KATADERA ZA JUDAISTIKU

Cionizam u Hrvatskoj

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Naida Mihal Brandl, docent

Student: Anita Fiket

Zagreb, srpanj 2019.

Sadržaj

1. UVOD.....	3
2. POVIJEST ŽIDOVA U HRVATSKOJ.....	4
3. ANTISEMITIZAM.....	7
4. CIONIZAM.....	10
5. CIONIZAM U HRVATSKOJ.....	17
5.1. POČECI CIONIZMA U HRVATSKOJ.....	17
5.2. STUDENTSKA UDRUŽENJA.....	18
5.2.1. ESPERANZA.....	19
5.2.2. BAR GIORA.....	19
5.2.3. JUDEJA.....	21
5.3. CIONIZAM U HRVATSKOJ DO PRVOG SVJETSKOG RATA.....	22
5.4. PRVI SVJETSKI RAT.....	26
5.5. CIONIZAM U MEĐURATNOM RAZDOBLJU.....	28
5.5.1. SAVEZ CIONISTA JUGOSLAVIJE.....	33
5.5.2. PALESTINA I ŽNF.....	38
5.5.3. TRIDESETE.....	41
5.6. CIONIZAM ZA VRIJEME I NAKON HOLOKAUSTA.....	42
6. CIONISTIČKA DRUŠTVA I ORGANIZACIJE U HRVATSKOJ.....	43
7. IZDANJA I NOVINE.....	53
7.1. ŽIDOVSKA SMOTRA.....	53
7.2. ŽIDOV.....	53
7.3 OSTALE PUBLIKACIJE.....	55
5.4. IDEOLOGIJA CIONIZMA.....	56
8. WIZO.....	58
9.OMLADINA.....	61
9.1. HAŠOMER HACAIR.....	62
10.ZAKLJUČAK.....	64
LITERATURA.....	65
POPIS PRILOGA.....	68

1. UVOD

Tema mog diplomskog rada je cionizam u Hrvatskoj. Ovim radom prikazujem nastanak cionizma, njegov razvoj i obujam rada u Hrvatskoj, odnosno hrvatskim zemljama. U radu je dan pregled razvoja ovog pokreta na našim prostorima te je prikazana atmosfera u kojoj je nastao i do kada je taj pokret bio aktivan. Ujedno sam istražila cionistička društva te Savez cionista koji su djelovali na prostoru Hrvatske i navela kratak pregled njihovog djelovanja. Također sam se bavila cjelokupnim pokretom cionizma u Hrvatskoj u odnosu na svjetski.

Od 70. godine židovski je narod u dijaspori, bez svoje države. Stoljećima je narod trpio razne oblike nepravde i uskraćivala su mu se čak i najosnovnija prava. Jedan od razlog je dakako i antisemitizam, odnosno njegove razne vrste ovisno o periodu i području kada i gdje su živjeli. Uvođenjem tolerancije prema Židovima, još od doba Marije Terezije, u sve se više zemalja diljem Europe Židovi počinju akulturirati, u prvom redu kulturološki i vjerski. No, sredinom i krajem 19. stoljeća, u Europi ponovno raste antisemitizam, tako je i kao izravna posljedica nastala želja za stvaranjem neovisne židovske države, cionistička ideja u židovstvu. Ideja o stvaranju samostalne židovske države ne veže se samo uz Židove, već i Nežidove.

Cionizam je, između ostalog, bio i poziv Židovima da se upoznaju s vlastitom prošlošću, kulturom i posebice hebrejskim jezikom i da se njima u javnosti ponose, što su sve u drugoj polovici 19. stoljeća zanemarivali na račun kulture i jezika sredine u kojoj su živjeli.¹ Cionizam se kao pokret u Europi razvio devedesetih godina 19. stoljeća, dok se u Hrvatskoj javlja tek na početku 20. stoljeća. Pokret je svoj vrhunac u Hrvatskoj doživio dvadesetih godina 20. stoljeća. Najviše je maha uzeo u Zagrebu, zatim Slavenskom Brodu i Osijeku, te u Varaždinu i Vinkovcima, a od tih se centara širio dalje u veća i/ili manja mjesta. Stoga je ovaj diplomski rad pregled mjesta i raširenosti cionističkog pokreta u Hrvatskoj.

Metodologija rada temelji se na primarnim i sekundarnim izvorima. Sekundarni su izvori, knjige, prikupljeni u dostupnim knjižnicama. Primarni su izvor arhivska građa iz Jevrejskog historijskog muzeja (JIM) u Beogradu te primarna literatura toga razdoblja.

¹ Ivo Goldstein, „Zagrebačka židovska općina od osnutka do 1941.“, *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj*, 1998., 12-18.

2. POVIJEST ŽIDOVA U HRVATSKOJ²

Hrvatska ima dugu tradiciju naseljavanja Židova koja datira još od antičkih dana u doba rimske vlasti. Ne postoji točan podatak o dolasku Židova na prostore Hrvatske u vrijeme antike. Neki smatraju da naseljavanje započinje već u 4. stoljeću prije Krista, ali za to još nema dokaza. Tijekom Rimskog Carstva dolaze na prostore Istre i Dalmacije kao robovi ili se bave raznim zanatima i obrtima.

Tijekom srednjeg vijeka Židovi su bili povremeni na ovim prostorima, ovisno o kraju, a tek se o stalnim naseljavanjima i prihvaćanjem u zajednice može govoriti od kraja 15. stoljeća, odnosno od progona Židova iz Španjolske. Naseljavanje u Hrvatsku vodilo se kroz dva pravca: jadranski i kopneni. To znači da su na Jadranu dolazili Sefardi (izuzev sjevernih krajeva poput Istre), živjeli su u manjim zajednicama, bavili su se najviše trgovinom i bankarstvom, a bili su pod upravom ili Mletačke ili Dubrovačke Republike koja je tim zajednicama donosila kako određena prava tako i restrikcije. S druge strane, u unutrašnjost Hrvatske naseljavaju se Aškenazi, Židovi iz rubnih dijelova Austro-Ugarske (Austrija, Češka, Štajerska i Kranjska) koji su sa sobom donosili i neke obrte. Također su se bavili trgovinom, a i naseljavali su daleko veći broj gradova u unutrašnjosti u odnosu na Jadran. Od 13. do 15. stoljeća židovske su zajednice u Dalmaciji postojale u Splitu i Dubrovniku. Dubrovačka je Republika davala Židovima pogodan položaj i mogućnost poslovanja. Za Židove u Splitu bili su važni zakoni koje je donosila Mletačka

² Poglavlje je napisano prema općenitom znanju studenta judaistike nakon odslušanih svih kolegija. Literatura iz kojih su se polagali povijesni kolegiji: *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj*, Židovska općina, Zagreb, 1998.; Ljiljana Dobrovšak, *Razvoj židovskih zajednica u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji (1783.-1873.)*, neobjavljena doktorska disertacija, Zagreb 2007.; Ljiljana Dobrovšak, *Židovi u Osijeku: od doseljavanja do kraja Prvoga svjetskog rata*, Čarobni tim, 2013.; Maren Frejdenberg, *Židovi na Balkanu na isteku Srednjeg vijeka*, Zagreb: Dora Krupićeva, 2000.; Ivo Goldstein, *Židovi u Zagrebu 1918.-1941.*, Zagreb: Novi liber, 2004. ; Ivo Goldstein – Slavko Goldstein, *Holokaust u Zagrebu*, Zagreb: Novi liber, Židovska općina Zagreb, 2001.; Mirjana Gross, *Počeci moderne Hrvatske: neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850-1860.*, Zagreb: Globus, 1985.; Duško Kečkemet, *Židovi u povijesti Splita*, Split: Jevrejska općina Split, 1971.; Vesna Miović, *The Jewish Ghetto in the Dubrovnik Republic (1546-1808)*, Dubrovnik: HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2005.; Bernard Stulli, *Židovi u Dubrovniku*, Zagreb: Jevrejska općina Zagreb, 1989.; Melita Švob, *Židovi u Hrvatskoj – židovske zajednice*, Zagreb: Židovska općina Zagreb, 2004.; *Židovi na tlu Jugoslavije*, katalog izložbe, Zagreb, 1988.

Republika sve do 1808. godine koji nisu bili strogi. U manjim se naseljima diljem obale Židovi pojavljuju od sredine 19. stoljeća.

U drugoj polovici 17. stoljeća počinje novi val useljavanja Židova iz siromašnih krajeva Ugarske u zapadne i južne dijelove, dakle u sjeverne dijelove Hrvatske. Židovi su u to vrijeme torbari i putujući trgovci. *Patentom o toleranciji* Josipa II., koji je stupio na snagu 1783. godine, donesen je zakon o trajnom naseljavanju Židova u Sjevernu Hrvatsku, odnosno u Ugarskoj i Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji. Židovi se na ugarski prostor Hrvatske kontinuirano naseljavaju od 1790. godine. Svake je godine njihov broj rastao, a migracije se osim u smjeru doseljavanja u Hrvatsku odvijaju i na relaciji selo-grad. Počinju se uključivati u gospodarstvo, tako primjerice postoje staklane u Pakracu i Mirinu Dolu, zatim manufaktura pića u Varaždinu, u Zagrebu trgovina rezanom robom itd.

Modernizacija hrvatskoga društva započela je u doba uspona hrvatskoga narodnog preporoda (1835.-1848.). Oktroirani ustav donesen je 4. ožujka 1849., a koji je u Hrvatskoj proglašen 6. rujna 1849. godine. Ustav je trebao izjednačiti Židove s kršćanima u građanskim pravima, ali zbog toga što su se pridružili mađarskoj revoluciji, stekli su odbojnost hrvatske sredine. Tek im je Carskim patentom od 18. veljače 1860. godine dopušteno slobodno posjedovanje nekretnina, a postupno su trajnijim zakonima ukidane sve odredbe vezane uz gospodarski i obiteljski život. Punu su pravnu ravnopravnost stekli 1873. godine te od tada još više ulaze u društvo. To znači da sinovi i unuci donedavnih trgovaca i pokućara dobivaju akademska zvanja i bave se uglednim zanimanjima, npr. liječnici. "Hrvatski je sabor 19. rujna 1873. godine izglasao zakonsku osnovu temeljem koje se "sljedbenici izraelitičke vjere" priznaju u pogledu vjerezakona i "uživanja prava političkih i građanskih" ravnopravnima s pripadnicima ostalih zakonodobrenih religija."³ Od tada se Židovi u potpunosti uključujući u javni život Hrvatske, od prosvjete, znanosti i umjetnosti, preko različitih gospodarskih grana do politike. Drugu polovicu 19. stoljeća obilježava uspon židovskih obitelji koji postaju vlasnici brojnih tvornica, poduzeća i trgovina.

Od kraja 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća osnivaju se općine diljem sjeverne Hrvatske i Slavonije: Čakovec, Varaždin, Koprivnica, Križevci, Bjelovar, Vukovar, Osijek. Osnivaju se razna

³ Agneza Szabo, „Židovi i proces modernizacije građanskog društva u Hrvatskoj između 1873. i 1914. godine”, *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj*. 1998., 142-155.

društva i vlastite vjerske škole. Već 1841. godine cijeli taj prostor broji 2022 Židova. Židovi se u razvoj gospodarstva u Hrvatskoj uključuju sredinom 19. stoljeća kada su zapravo osnivači Trgovačkih komora u Osijeku i Zagrebu. Sredinom 19. stoljeća osnivaju se nove općine, u Đakovu, Karlovcu, Cerniku, Slatini, Virovitici i Iloku. To govori o činjenici kako je u to vrijeme pogodna društvena i gospodarska klima za Židove u Hrvatskoj. Šire svoje poslove, naseljavaju i druga područja, povećava se njihov broj, što govori kako su bili prihvaćeni u društvu i donosili ekonomsku dobit za kraj u kojem se naseljavaju.

U Zagrebu su u 19. stoljeću postojali ortodoksni i reformirani Židovi, tzv. neolozi. Osnivaju se ženska i dobrovoljna društva. Krajem 19. stoljeća više od polovice članova zagrebačke židovske općine navodi hrvatski jezik kao materinski. To govori o razmjerima njihove akulturacije u hrvatsko društvo. Zagrebačka židovska općina prema broju članova bila je najveća židovska općina na prostoru Hrvatske. Nažalost, uz asimilaciju se na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće počinje javljati i antisemitizam. Usporede li se židovske zajednice gradova zemalja Srednje Europe i Austro-Ugarske, može se reći kako je zagrebačka židovska zajednica relativno mala sa svojih 11 000 članova (stanje u proljeće 1941.). Zagrebačka je židovska zajednica bila najveća, najbogatija i najvažnija na prostoru od Beča do Soluna, pa kada se govori o povijesti zagrebačkih Židova, uvelike se govori i o povijesti Židova u Hrvatskoj.

U prvoj polovici 20. stoljeća, Židovi su i prije i nakon Prvog svjetskog rata imali gotovo jednaku ulogu u gospodarstvu država. Pripadali su srednjem sloju građana i imali veliku ulogu i utjecaj na industriju, trgovinu, obrt i bankarstvo. Tridesetih se godina u Zagrebu osniva Odbor za pomoć Židovima iz Njemačke, kako bi im se pomoglo doći do Palestine. Već 1940. godine doneseni su prvi antisemitski zakoni kojima se Židovima ograničavaju neka prava poput upisa u visoke škole, sudjelovanje u trgovini i sl.

Osnivanjem Nezavisne Države Hrvatske (1941. – 1945.) došlo je do zločina i progona Židova. Oduzela im se imovina i pogoršao postojeći status. Židove se odvodi u koncentracijske logore diljem zemlje, ali se deportiraju i u Auschwitz. Holokaust je donio velike posljedice za židovsku zajednicu u Hrvatskoj. Brojčano je gotovo cijela zajednica uništena. Dakle od 25 000 Židova, Drugi je svjetski rat preživjelo između 4000 i 5000 osoba, ponajviše iz miješanih brakova, a polovica

njih ubrzo je iselila u novoosnovanu državu Izrael⁴. Također je došlo do devastiranja židovske baštine, primjerice od 41 prijeratne sinagoge, uništeno ih je 20.

U Jugoslaviji se obnavlja Savez jevrejskih veroispovednih opština, imaju prava, ali nikada se stanje nije vratilo kao prije rata. U samostalnoj Republici Hrvatskoj broj Židova je malen, nekoliko je općina koji aktivno djeluju, ali sve je to u sjeni stanja kakvo je bilo na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.

3. ANTISEMITIZAM

Tradicionalni se antisemitizam kao pojava javlja u Europi i Sredozemlju još od antike, kada se razlikuju antički predkršćanski i kršćanski antijudaizam. Tradicionalni antisemitizam temelji se na mišljenju da su Židovi odgovorni za Kristovu smrt te stoga moraju patiti i lutati svijetom. Moderni se antisemitizam razvija u vrijeme stvaranja suvremenih nacija i nacionalnog preporoda, u nekim zemljama već od 18. stoljeća, a u ostalim u 19. stoljeću.⁵ "U Hrvatskoj se antisemitizam hrani općim tezama: opreka između kršćanstva i židovstva, konkurencija židovskih trgovaca, opći osjećaj ksenofobije prema Židova kao došljacima i vječnim migrantima."⁶ No, Židovi se sami, zbog vjerskih, kulturnih, političkih i ostalih razloga, izdvajaju u društvu i getoiziraju. U Hrvatskoj postoji još jedan razlog, a to je da Židovi koji dolaze na ove prostore u 19. stoljeću govore njemačkim ili mađarskim jezikom, što je velika suprotnost stanovništvu koji potiče hrvatski nacionalni pokret.

"Antisemitizam slijedi dvije pretpostavke: u prvom redu to je percepcija prema Židovima puna predrasuda o njihovim fizičkim, ali i moralnih karakternim crtama koje su krajnje neosnovane i rezultat su iracionalne generalizacije i pretjerivanja."⁷ Postoji razlika između sljedeća dva termina: antijudaizam i antisemitizam. Antijudaizam potječe od prvih kršćanskih sljedbenika koji su željeli uvjeriti okolinu u nadmoć kršćanstva nad judaizmom. Antijudaizam nastaje zbog tri

⁴ Jaša Romano, *Jevreji Jugoslavije 1941.-1945. Žrtve genocida i učesnici Narodnooslobodilačkog rata* (Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1980), 5-14, 201.

⁵ Ivo Goldstein, „Antisemitizam u Hrvatskoj”, *Antisemitizam, Holokaust, antifašizam*. 1996., 12-53.

⁶ Goldstein, „Antisemitizam u Hrvatskoj”, 13.

⁷ Ljiljana Dobrovšak, *Hrvatska javnost prema Židovima krajem 19. stoljeća (za vrijeme Dreyfusove afere)*, magistarski rad, 2003.

uzroka: da Židovi ne prihvaćaju i ne razumiju kršćanstvo, da su ubili Isusa Krista te da ih Bog kažnjava zbog toga. Antisemitizam karakterizira neprijateljstvo prema Židovima kao ubojicama Krista.⁸ Židove se optužuje za ritualna ubojstva da žrtvuju kršćansku djecu kako bi pokazali koliko mrze Krista, da siju kugu. Nakon kuge (1348.-1350.) Europa se našla u teškoj ekonomskoj, demografskoj i socijalnoj krizi, a za sve se optuživalo Židove za koje se smatralo da provode skrivenu zavjeru. Krajem 14. stoljeća Židovi su protjerani iz većine zemalja zapadne Europe, a oni koji su ostali smještaju se u posebne četvrti.

Židovi nakon stjecanja ravnopravnosti sudjeluju u svim gospodarskim granama Hrvatske. S obzirom da smatraju Hrvatsku svojom domovinom, slavonski Židovi žele u nju ulagati i krenuti prema modernizaciji. Najviše se bave trgovinom, ali kreću u bankarske i tvorničke poslove, a njihova se djeca školuju za pravnike i liječnike u Beču i Budimpešti. Židovski je trgovački kapital odigrao veliku ulogu u razvoj industrijske proizvodnje u Slavoniji, ali ipak je to jedan od glavnih uzroka kasnijih antisemitskih ispada obrtnika i seljaka prema Židovima. U sjevernoj su pak Hrvatskoj Židovi bili nosioci suvremene trgovačke koncepcije, gdje su preuzeli gotovo cijelu izvoznu trgovinu žita, kože, drveta čime su stekli stvaranje antisemitizma kod srpskih trgovaca.⁹ Valja naglasiti kako je većina židovskog stanovništva pripadala radničkim i građanskim zanimanjima, dok je veletrgovaca, bankara i pravih industrijalaca bilo malo u ukupnoj židovskoj populaciji. No, zbog svog židovskog podrijetla isticali su se u društvu od ostalih.¹⁰

Krajem 19. stoljeća Francuskom se širi antisemitizam, a zbog tog nacionalizma i klerikalizma nazvali su Francusku *Židovskom republikom*. U listu *La libre parole* novinar Edouard Drumont započinje svoju antižidovsku propagandu u Francuskoj, koja je zapravo pogodovala jer se među vojnim krugovima željelo započeti rat s Njemačkom. U to se vrijeme tvrdilo da su nestajalo važni vojni dokumenti te da se među vojnicima nalaze špijuni.¹¹ Alfred Dreyfus, francuski časnik židovskog porijekla, optužen je krajem 1894. zbog navodne špijunaže u korist Njemačke. Vojni ga je sud jednoglasno osudio 22. prosinca 1894. na degradaciju i doživotno zatočenje na Vražjem otoku u Francuskoj Gvajani.¹² Po njemu se cijela afera, koja ne samo da je

⁸ Dobrovšak, *Hrvatska javnost prema Židovima krajem 19. stoljeća (za vrijeme Dreyfusove afere)*, 43.

⁹ Dobrovšak, *Hrvatska javnost prema Židovima krajem 19. stoljeća (za vrijeme Dreyfusove afere)*, 36.

¹⁰ Dobrovšak, *Hrvatska javnost prema Židovima krajem 19. stoljeća (za vrijeme Dreyfusove afere)*, 35.

¹¹ Dobrovšak, *Hrvatska javnost prema Židovima krajem 19. stoljeća (za vrijeme Dreyfusove afere)*, 47.

¹² Dobrovšak, *Hrvatska javnost prema Židovima krajem 19. stoljeća (za vrijeme Dreyfusove afere)*, 48.

potresla europsku javnost na prijelazu stoljeća nego i kršćansko-židovske odnosne, nazvana je *Deyfusovom aferom*¹³. Godine 1906. Dreyfusa je prizivni sud oslobodio svih optužbi, ali s obzirom da prizivni sud nije bio opunomoćen za oslobađanje takvih optužbi, ponovno se provela parnica. "Zbog svega toga Dreyfus nikada nije bio oslobođen optužbe u skladu sa zakonom."¹⁴

Moderni antisemitizam tvrdi da će Židovi, nakon što su dobili ravnopravnost, svojim školovanjem i pozicijom obrazovanih ljudi preoteti poslove i zanimanja.¹⁵ Pojam je stvorio 1879. godine njemački novinar Wilhelm Marrs kada je imenovao tadašnje antižidovske kampanje po Europi.¹⁶ Moderni antisemitizam počiva i na rasnim obilježjima.¹⁷

Hrvatski Narod domovinaški je list koji piše da je cionizam ostvarivanje Židovskog Carstva potpomognuto od strane židovskih bogataša. Gospodarski list *Banovac* prenio je vijest o kongresu koji će se održati u Münchenu (kongres je održan u Baselu), izvještaj nakon održavanja te piše da isto iza toga stoje "židovski bankari". Domovinaški *Hrvatski Radnički Glas* samo spominje održavanje kongresa 1899. godine, ali isto vide skrivenu akciju o provođenju Talmudskih načela.¹⁸ Domovinaška *Hrvatska Domovina* navela je kako je održan kongres "zionista" u Baselu, dali su program cionističkog pokreta te koji su hrvatski rabini sudjelovali. Opozicijske novine *Obzor* već su u svibnju izvijestile o kongresu koji će se održati u Münchenu u kolovozu. Za razliku od prethodno navedenih, *Obzor* želi kongresu uspjeh, ali ipak ne želi da to židovsko kraljevstvo bude u Europi.¹⁹ Prema *Obzoru*, ideja stvaranja židovske države potekla je od pojačanog antisemitizma u Francuskoj i Dreyfusovoj aferi koja je potom navela Maksa Nordaua i Theodora Herzla na stvaranje čisto židovske države u svetoj zemlji. Čitateljima su objasnili značenje pojma *zionizam*, njihovu podjelu na *političke* (koji žele uspostavu židovske države u Palestini s potpunom autonomijom) i *praktične* (koji žele u Palestini putem kolonizacije stvoriti poljodjelsko i obrtno središte bez političkog utjecaja), povijesni pregled cionizma, rad Theodora

¹³ Detaljnije o Dreyfusovoj aferi te odjeku u Hrvatskoj u: Dobrovšak, Ljiljana, *Hrvatska javnost prema Židovima krajem 19. stoljeća (za vrijeme Dreyfusove afere)*, magistarski rad, 2003.

¹⁴ Dobrovšak, *Hrvatska javnost prema Židovima krajem 19. stoljeća (za vrijeme Dreyfusove afere)*, 50.

¹⁵ Dobrovšak, *Hrvatska javnost prema Židovima krajem 19. stoljeća (za vrijeme Dreyfusove afere)*, 92.

¹⁶ Dobrovšak, *Hrvatska javnost prema Židovima krajem 19. stoljeća (za vrijeme Dreyfusove afere)*, 94.

¹⁷ Walter Laquer, *The History of Zionism*, (London: Taurisparke paperbacks: 2003.).

¹⁸ Dobrovšak, *Hrvatska javnost prema Židovima krajem 19. stoljeća (za vrijeme Dreyfusove afere)*, 85.

¹⁹ Dobrovšak, *Hrvatska javnost prema Židovima krajem 19. stoljeća (za vrijeme Dreyfusove afere)*, 87.

Herzla te prate rasprave sudionika kongresa. Režimske *Narodne novine* izvijestile su o cionističkom kongresu u Baselu.²⁰ *Hrvatsko Pravo* nije spomenulo održavanje kongresa niti cionizam.²¹ U *Katoličkom listu* nalazi se tekst o cionizmu, koji su njegovi pokretači, ali i upozorava da iza cionizma stoje navodne upute Talmuda.²²

4. CIONIZAM

"Cionizam – jevrejski nacionalno-politički pokret za stvaranje samostalne, nezavisne države na teritoriju nekadašnje jevrejske države. Organizaciono učvršćen na I. cionističkom kongresu u Baselu (1897.), zaslugom Theodora Herzla. Svjetska cionistička organizacija ne predstavlja jedinstven pokret, u njoj su zastupljene mnoge političke struje, od ljevice do desnice; zajedničko im je stremljenje k ostvarivanju osnovnog cilja, postojanja jevrejske države – Izraela."²³

Naziv pokreta dolazi od hebrejskog imena Cijon (piše se i Cion, Sion) koji označava utvrdu na istoimenom brdu u Jeruzalemu (hebr. *har cijon* – brdo Cijon), koju je prema Bibliji kralj David osvojio i nazvao Davidov grad. Cijon se nalazi kraj Brda hrama, te je veoma davno postao židovskim simboličnim nazivom za Jeruzalem i samu židovsku državu, kasnije i za izgubljenu domovinu.²⁴ Korijen pojma "cionizam" dolazi od riječi "cion" koji se od najradnije židovske povijesti asociirao na Jeruzalem te vuče memoriju još od rušenja Prvog Hrama. U modernom kontekstu pojavljuje se krajem 19. stoljeća, a skovao ga je Nathan Birnbaum u svom časopisu *Selbstemanzipation* (u prijevodu samoemancipacija, op.a.). Baselskim je programom iz 1897. godine usvojen služben pojam za pokret.²⁵

Cionistički se pokret razvio u Austriji pod utjecajem ideja Theodora Herzla (1860.-1904)²⁶. Cionizam teži stvaranju domovine za sve Židove u Palestini koji se ne osjećaju sigurno i zadovoljno u zemljama u kojima obitavaju. Prvobitne ideje cionizma bile su stvaranje židovskog kulturnog i gospodarskog centra, a s vremenom je došlo do ideje utemeljenja židovske države.

²⁰ Dobrovšak, *Hrvatska javnost prema Židovima krajem 19. stoljeća (za vrijeme Dreyfusove afere)*, 88.

²¹ Dobrovšak, *Hrvatska javnost prema Židovima krajem 19. stoljeća (za vrijeme Dreyfusove afere)*, 89.

²² Dobrovšak, *Hrvatska javnost prema Židovima krajem 19. stoljeća (za vrijeme Dreyfusove afere)*, 90.

²³ Slavko Goldstein (ur.), *Židovi na tlu Jugoslavije, katalog izložbe* (Zagreb: Naša djeca: 1988.).

²⁴ Goldstein, S., *Židovi na tlu Jugoslavije, katalog izložbe*, 336.

²⁵ *Encyclopedia Judaica*, pod "Zionism"

²⁶ Više o životu Theodora Herzla u Schorske, *Beč krajem stoljeća, politika i kultura*, 160-189.

"Prvenstveno je težio nacionalnoj osviještenosti i stvaranju židovske narodnosti, koja će se vratiti svojoj židovskoj tradiciji i koja će njegovati hebrejski jezik."²⁷ Cionistički se pokret razvijao postepeno, još od 60-tih godina 19. stoljeća kada se javljaju prve ideje, a ipak na prostor Hrvatske i Slavonije dolaze tek početkom 20. stoljeća.²⁸

Tijekom 19. stoljeća u Europi se stvaralo građansko društvo i stječu se građanska prava. Upravo u tom razdoblju došlo je do akulturacije i asimilacije Židova sa svojom okolinom. Uz ortodoksne zajednice, javljaju se i one reformatorske. Iako je antisemitizam oduvijek postojao, sada se javlja antisemitizam zasnovan na rasnom kriteriju, i njemu suprotna pojava cionizam.

U 19. su stoljeću Židovi Habsburške Monarhije postigli pravno-političku i ekonomsku ravnopravnost, ali s duhovnim krizama kao posljedicom. "Unatoč izuzetnih postignuća židovske elite u gospodarstvu i u gotovo svim granama znanosti i umjetnosti, na njih se uglavnom nije gledalo kao na jednakovrijedna ljudska bića."²⁹ Od 60-tih godina 19. stoljeća javljaju se struje koje su se protivile asimilaciji s različitim varijantama programa nacionalnog židovstva te sa željom da se kolonizira Palestina odnosno da se Židovi smjeste u zemlji u kojoj bi bili zaštićeni.³⁰

Perez Smolenski, bio je pisac iz Bijeke Rusije koji je u Beču, 1872. godine tiskao svoj najpoznatiji esej pod nazivom *Am olam* (Vječni narod). U njemu brani židovski nacionalizam i smatra da je nada u povratak u obećanu zemlju važna za očuvanje židovskog naroda. "I tako se od humanizma Haskale preko asimilacije jednog dijela Židova vratilo nacionalnom preporodu."³¹ Premda on nije imao u svojem programu rekonstrukciju Palestine, postao je most između židovskog kulturnog nacionalizma i modernog cionizma.³² Buđenjem nacionalne svijesti u Europi, u mnogim se židovskim zajednicama javljaju ideje o povratku u Palestinu ili barem neke moralne ideje. Tako je njemački Židov Moses Hess napisao knjigu *Rim i Jeruzalem* u kojoj je opisao

²⁷ Ljiljana Dobrovšak, „Prva konferencija zemaljskog udruženja cionista južnoslavenskih krajeva Austrougarske Monarhije u Brodu na Savi 1909. godine”, *Scrinica Slavonica*, (2006., 234–266.).

²⁸ Dobrovšak, „Prva konferencija zemaljskog udruženja cionista južnoslavenskih krajeva Austrougarske Monarhije u Brodu na Savi 1909. godine”, 248.

²⁹ Mirjana Gross, „Ravnopravnost bez jednakovrijednosti”, *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj*, (1998., 106–126).

³⁰ Gross, „Ravnopravnost bez jednakovrijednosti”, 106.

³¹ Iruda Borković, „Cionizam i njegova historijska pozadina”, *Politička misao: časopis za suvremenu politologiju*, 6:3 (1969., 420-442.).

³² Borković, „Cionizam i njegova historijska pozadina”, 431.

pomlađeni židovski narod kao moralnog Mesiju svijeta.³³ Smolenski je nakon pogroma u Rusiji 1868. godine rekao kako bi Palestina trebala postati teritorijalni i duhovni centar židovskoga naroda. "Godine 1881. Ben Jehuda izdao je apel na masovnu emigraciju u Palestinu i time je 19 godina prije cionističkog kongresa u Baselu formulirana osnovna cionistička ideja."³⁴ U Rusiji su 1880. godine organizirane prve cionističke grupe *Hoveve Cion*, ali su bile ilegalne. Oko 7000 ruskih Židova emigriralo je 1882. godine u Palestinu.³⁵

Pokret *Hovevei Cion* ili *Ljubitelji Ciona* ili *Privrženici cionske ideje* pojavio se u južnoj Rusiji, Litvi, Poljskoj, Ukrajini i Rumunjskoj, sa željom povratka u zemlju Erec Israel i obnovom židovske narodnosti.³⁶ Glavni cilj *Hovevei Ciona* bilo je prihvatiti da se spas židovskog naroda nalazi isključivo u utemeljenju vlastite države na teritoriju nekadašnjeg Izraela.³⁷ Pojavljuje se upravo u zemljama gdje su Židovi bili ugnjetavani, a židovska tradicija jaka, bez asimilacije kao u zapadnim europskim zajednicama.³⁸ Društvo *Ljubitelja Ciona* (Lovers of Zion) osnovano je u Harkovu 1882. godine. Društvo je zagovaralo spas Židova iz dijaspore, u početku bez određene lokacije, ali kasnije odabiru Palestinu.³⁹ Rabin Samuel Mohiever (1824.-1898.) bio je u predsjedništvu pokreta dok je na čelu bio Leon Pinsker.⁴⁰

"Israel Eldad, teoretičar revizionističkog cionizma, definirao je dva izvora cionizma te ih opisao kao jedan pozitivan i jedan negativan." Pozitivan izvor je težnja židovskog naroda za otkupljenje, a negativan je antisemitizam. "Početak masovnog židovskog naseljavanja Palestine početkom 1880-ih, koje je poznato kao *Prva alijá*, potaknuli su progoni i pogromi Židova u Rusiji."⁴¹

³³ Borković, „Cionizam i njegova historijska pozadina”, 432.

³⁴ Borković, „Cionizam i njegova historijska pozadina”, 433.

³⁵ Borković, „Cionizam i njegova historijska pozadina”, 433.

³⁶ Dobrovšak, *Hrvatska javnost prema Židovima krajem 19. stoljeća (za vrijeme Dreyfusove afere)*, 78.

³⁷ Laquer, *The History of Zionism*, 899.

³⁸ Dobrovšak, *Hrvatska javnost prema Židovima krajem 19. stoljeća (za vrijeme Dreyfusove afere)*, 78.

³⁹ Melita Švob, „Židovi Hrvatske i Izrael: osvrt”, *Migracijske teme*, 13:4 (1997., 363–392.).

⁴⁰ Dobrovšak, *Hrvatska javnost prema Židovima krajem 19. stoljeća (za vrijeme Dreyfusove afere)*, 78.

⁴¹ Boris Havel, „Sekularizam i nastanak Države Izrael”, *Političke analize*, 4:15 (2013., 12-18.).

Kršćanski je cionizam preteča židovskog cionističkog pokreta.⁴² Prve ideje o židovskom povratku u pradomovinu pisao je puritanski teolog John Owen, ali aktivnije je počelo u 19. stoljeću. Naime, kršćanski misionari aktivno su počeli zagovarati židovski povratak na Cion od 1820-ih. Prvi važniji kršćanski cionist bio je anglikanski svećenik William Hechler (1845.-1931.) koji je u svom djelu *The Restoration of the Jews to Palestine According to the Prophets* (1884.) predvidio povratak Židova u Palestinu kao početak ispunjavanja eshatoloških proroštva.⁴³ Drugi važan bio je Amerikanac Willian Eugene Blackstone (1841.-1935.) koji je napisao knjigu *Jesus is Coming* u kojoj također piše o povratku Židova u Izrael. Obojica su utjecali na Theodora Herzla.⁴⁴

Theodor Herzl prvi je naveo stanje i probleme židovskog pitanja uz stvaranje vlastite države kao rješenjem. Stvorio je pristup židovskom pitanju iz svojih uzaludnih nastojanja da napusti židovsku tradiciju. Njegova je koncepcija Ciona "pokušaj da se problem liberalizma riješi novom židovskom državom, a židovski problem novom državom."⁴⁵ On je primjer tipičnog *fin-de-siècle* intelektualca.⁴⁶ Zaposlio se kao pariški dopisnik lista *Neue Freie Presse* 1891. godine.⁴⁷ Krajem stoljeća antisemitizam je rastao, a neki od njegovih kolega i prijatelja pridružili su se antisemitskim pokretima. Zapravo su ga odbacili.⁴⁸ Bavio se pisanjem feljtona, a potom odlazi u Pariz kao dopisnik gdje je postao politički angažiran. Nakon četiri godine praćenja francuskog političkog i društvenog života, od zainteresiranog liberala preko židovskog liberala, postao je cionistički borac.⁴⁹ Njegov prvi cionistički traktat napisan je 1896. godine.⁵⁰ U razdoblju 1890-ih godina dolazi do krize liberalizma te se pojavljuje problem antisemitizma. "Knjiga Edouarda Drumonta *La France juive* (1885.) tvrdila je da je međunarodno židovstvo krivo za propast Francuske i pozivala je na povlačenje zakona o emancipaciji kao i na eksproprijaciju židovskog kapitala. Godine 1894. Drumont je pokrenuo svoj utjecajni časopis *Libre Parole*, koji je služio kao

⁴² Boris Havel, „Kršćanski cionizam: nastanak i razvoj neočekivanog političko-religijskog fenomena”, *Politička misao*, 50:1 (2013., 129–154.).

⁴³ Havel, „Kršćanski cionizam: nastanak i razvoj neočekivanog političko-religijskog fenomena”, 135.

⁴⁴ Havel, „Kršćanski cionizam: nastanak i razvoj neočekivanog političko-religijskog fenomena”, 136.

⁴⁵ Carl E. Schorske, *Beč krajem stoljeća, politika i kultura* (Zagreb: Izdanja Antibarbarus: 1997.).

⁴⁶ Schorske, *Beč krajem stoljeća, politika i kultura*, 160.

⁴⁷ Schorske, *Beč krajem stoljeća, politika i kultura*, 164.

⁴⁸ Schorske, *Beč krajem stoljeća, politika i kultura*, 165.

⁴⁹ Schorske, *Beč krajem stoljeća, politika i kultura*, 166.

⁵⁰ Schorske, *Beč krajem stoljeća, politika i kultura*, 169.

baza za neprestane napade na Židove i one koji su ih branili."⁵¹ Porastom antisemitskih napada Herzl je postao sve angažiraniji. U početku je smatrao, s obzirom da je bio asimilacionist, židovski problem rubnim u odnosu na socijalno pitanje, ali kasnije je shvatio da je jedina alternativa socijalizam.⁵² Nakon što su na austrijskim izborima počeli pobjeđivati antisemiti, počeo se baviti židovskim pitanjem kao glavnim problemom društva te pokušava doći do rješenja kako spasiti Židove. Schorske⁵³ navodi u svojoj knjizi kako je još samo nekoliko političkih događaja dovršilo psihološku revoluciju kojom se Herzl iz bečkog asimilacionista pretvorio 1895. godine u vođu tzv. novog egzodusa. Jedan od događaja svakako je Dreyfusova afera o kojoj je Herzl izvještavao. Sam Herzl sumnjao je u njegovu osudu smatrajući kako su dokazi nepotpuni.⁵⁴ Herzl se nakon toga posvetio pokretu i nalazi rješenje kako je obećana zemlja veoma blizu, a to je u svakome pojedincu. Godine 1896. objavljuje knjigu *Der Judenstaat (Židovska država)*, koja je zapravo manifest cionizma.⁵⁵ Objavljivanje *Židovske države* probudilo je val entuzijazma među cionistima diljem Europe. Mnogi su pristupili Herzlu kako bi izrazili svoju lojalnost i potporu, te su počeli pomagati mu u njegovim aktivnostima. To ga je dovelo u kontakt sa cionističkim projektima i Palestinom.⁵⁶

"Pokretačka snaga za stvaranje židovske države, govorio je Herzl, upravo je sama potreba za njom."⁵⁷ On cionizam ne vidi kao stranku ili dio neke cjeline, već kao *pokret*: židovski narod u kretanju. Smatrao je kako je Židovima potreban novi moderni sustav simbola koji se sastoji od države, novog društvenog poretka i zastave.⁵⁸ Herzlova prvotna strategija cionizma izgledala je sljedeće: mase su trebali biti odred egzodusa i naseliti Obećanu zemlju, dok s druge strane bogati europski Židovi moraju podržati cionističko rješenje.⁵⁹ "Herzlov Cion iznova je utjelovljavao kulturu moderne liberalne Europe."⁶⁰

⁵¹ Schorske, *Beč krajem stoljeća, politika i kultura*, 171.

⁵² Schorske, *Beč krajem stoljeća, politika i kultura*, 171.

⁵³ Schorske, *Beč krajem stoljeća, politika i kultura*, 176.

⁵⁴ Schorske, *Beč krajem stoljeća, politika i kultura*, 177.

⁵⁵ *Encyclopedia Judaica*, pod "Zionism"

⁵⁶ Laquer, *The History of Zionism*, 896.

⁵⁷ Schorske, *Beč krajem stoljeća, politika i kultura*, 178.

⁵⁸ Schorske, *Beč krajem stoljeća, politika i kultura*, 179.

⁵⁹ Schorske, *Beč krajem stoljeća, politika i kultura*, 180.

⁶⁰ Schorske, *Beč krajem stoljeća, politika i kultura*, 187.

Bečki nadrabín Moritz Gúdemann protivio se Herzlovoj knjizi *Židovska država* jer je smatrao da taj program donosi napuštanju duha židovske religije. Smatrao je da ne treba težiti stvaranju vlastitog naroda, već da se svi ljudi trebaju sjediniti u jednu porodicu.⁶¹ Pisac Max Nordau smatra da se prije povratka u židovsku zemlju treba najprije vratiti židovstvu.⁶²

Unutar samog cionističkog pokreta razvile su se dvije struje: praktični i politički cionisti. Praktični su cionisti dolazili iz Rusije te su odmah zatražili naseljavanje manjih skupina u Palestini. S druge strane politički su cionisti smatrali da se židovsko pitanje prvo treba riješiti politički, a potom sve ostalo.⁶³ Herzl je zastupao politički cionizam, a u Rusiji nisu imali vjere u Herzlov politički cionizam. Do fuzije praktičnih i političkih cionista dolazi 1907. godine kada se osniva odjeljenje cionističke palestinske organizacije koja je pod vodstvom dr. Davida Rupina započela kolonizaciju. "Ortodoksni Židovi ušli su u pokret preko *Mizrachi* partije da čuvaju tradicionalno židovstvo, a socijalisti preko *Poale Zion*, radničke partije koja je težila izgradnji kooperativne zajednice bez eksploatatora i eksploatiranih."⁶⁴ Povezivanjem *Poale Zion* i *Hashomer Hatzair*⁶⁵ nastala je laburistička cionistička partija *Mapai* koja je vladala u Svjetskoj cionističkoj organizaciji i u Palestini, te je najviše pridonijela stvaranju države Izrael.⁶⁶

Politički je cionizam, kao *Svjetska cionistička organizacija*, utemeljen na Prvom kongresu u Bazelu, u kolovozu 1897. godine.⁶⁷ Na tom je kongresu prihvaćen program pokreta.⁶⁸ Pojam *općeniti cionizam* usvojen je 1907. nakon podjele cionista iste godine i pojave smjerova. *Svjetska cionistička organizacija* sastojala se od odvojenih unija (npr. *Mizrachi* i radnički cionizam) te nacionalnih saveza. Do Drugog svjetskog rata postojalo je pedesetak nacionalnih saveza, a svi su članovi zapravo pripadali općim cionistima.⁶⁹

⁶¹ *200 godina Židova u Zagrebu* (Zagreb: Jevrejska općina Zagreb i Savez jevrejskih općina Jugoslavije: 1988.).

⁶² Goldstein, Ivo, *Židovi u Zagrebu 1918-1941* (Zagreb: Novi Liber: 2005.).

⁶³ Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda: 2 (Zagreb: 1977.).

⁶⁴ Borković, „Cionizam i njegova historijska pozadina”, 435.

⁶⁵ Hašomer Hacair – omladinsko cionističko udruženje

⁶⁶ Borković, „Cionizam i njegova historijska pozadina”, 435.

⁶⁷ Cvi Loker, „Začeci i razvoj cionizma u južnoslavenskim krajevima”, *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj* (1998., 166-178.).

⁶⁸ Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda: 2, 85.

⁶⁹ Vladimir Kalšan, *Židovi u Međimurju*, Čakovec: Muzej Međimurja, 2006.

Svjetska cionistička organizacija (WZO = World Zionist Organization) osnovana je tijekom Prvog cionističkog kongresa kao formalni okvir organiziranog cionističkog pokreta. Organizacija je imala naknadu za članstvo pod nazivom šekel. Dakle svi Židovi koji su prihvaćali cionistički program, bili su dužni plaćati šekel. Tek se od uspostave *Svjetske cionističke organizacije* moglo govoriti o općeprihvaćenom, modernom i demokratskom masovnom pokretu. Za prvog je predsjednik bio izabran Theodor Herzl, koji je tu dužnost obavljao od 1897. do 1904. godine.⁷⁰

Židovi su stoljećima bili izolirani i obespravljani, a sve zbog kršćanskog antijudaizma. Nakon stjecanja ravnopravnosti napada se njihova rasa, i bez obzira na zakone uvijek su se smatrali tuđincima. Cionistima je pojava modernog antisemitizma bila povod za buđenje židovskog nacionalnog osjećaja koji se temelji na tradiciji, povijesti i nacionalnoj pripadnosti.⁷¹ Cionističke se ideje najprije šire u srednjem sloju. Siromašniji su u prvo vrijeme bili apolitični⁷², pa je stoga bilo lakše doći do veće mase i prikloniti ih pokretu, pogotovo ako su bili zakinuti od države i živjeli u velikoj bijedi. Herzlu je bilo bitno da pridobije masu židovskog naroda, onaj siromašni i potlačeni sloj.⁷³

"Cionisti zato ističu da ne postoji ravnopravnost bez jednakovrijednosti i nadaju se da će umjesto prezira prema židovskim asimilantima, svojim "mužkim" i uspravnim držanjem, potaknuti narode među kojima žive, dakle i Hrvate, da im priznaju ljudsko dostojanstvo."⁷⁴ Protivnici cionista (u Hrvatskoj) tvrde da Židovi nisu poseban narod nego pripadnici naroda među kojima žive.⁷⁵

Duhovni se preporod židovstva temelji na upoznavanju židovske povijesti i kulture, upoznavanje tradicije, učenje hebrejskog jezika, sve s ciljem kako znanje o židovstvu mora biti

⁷⁰*Encyclopedia Judaica*, pod "Zionism"

⁷¹ Gross „Ravnopravnost bez jednakovrijednosti”, 111.

⁷² Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 21.

⁷³ Izvještaj Bar Giora 1906, 5.

⁷⁴ Gross, „Ravnopravnost bez jednakovrijednosti”, 112.

⁷⁵ Gross, „Ravnopravnost bez jednakovrijednosti”, 112.

živa, prodorna sadašnjost.⁷⁶ Jedan od cionističkih ciljeva bio je unaprijediti nastavu u židovskim školama, posebice hebrejskog jezika i proučavanje Biblije kao izvora za židovsku povijest.⁷⁷

Cionistički je pokret u svijetu dobio zamah nakon Prvog svjetskog rata kada se intenziviraju emigracije u Palestinu, osniva se najviše cionističkih organizacija, omladinskih udruženja, kupuje se zemljište, uređuje i priprema zemlja.⁷⁸

5. CIONIZAM U HRVATSKOJ

5.1. POČECI CIONIZMA U HRVATSKOJ

Preporod židovskog naroda i nacionalne osviještenosti događa se u gotovo istome razdoblju kada se u ostalim europskim zemljama bude ili su već završili nacionalni preporodi (u Hrvatskoj je to prva polovica 19. stoljeća). Radi se o 80-tim godinama 19. stoljeća kada se, ponajviše u Istočnoj Europi, osnivaju masovna organizacija *Hovevei Cion* i emigrantska grupa *Bilu*. Grupa *Bilu* je od 1882. godine osnivala židovska poljoprivredna naselja u Palestini: Rison le Cion, Gederu i dr.⁷⁹

Istaknut će se nekoliko najvažnijih protocionista⁸⁰ od kojih je bilo i onih koji su djelovali u Hrvatskoj. Rabin Jekutiel Hirschenstein iz Varaždina, koji je djelovao od 1812. do 1849. godine, kontaktirao je s njemačkim rabinom Moše Sachsom, koji je bio promicatelj tzv. *Batej mahsej* (Kuća-skloništa) u Jeruzalemu.⁸¹ Jedini rabin protocionist koji je sam došao u Palestinu i odakle je vršio pokušaje židovske kolonizacije, bio je zemunski rabin Jehuda Alkalaj.⁸² "Šabački poduzimač Hajim Gavriel Nahmias predlagao je krajem 1860-ih iseljavanje grupe od dvanaest židovskih obitelji, te vodio akciju u korist *Izraelitske Alliance* po Bosni, Srbiji i Bugarskoj."⁸³ Drugi europski protocionisti bili su rabin Jehuda Bibas i Josef Natonek.⁸⁴

⁷⁶ Gross, „Ravnopravnost bez jednakovrijednosti”, 110.

⁷⁷ Goldstein, I, *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 99.

⁷⁸ Švob, „Židovi Hrvatske i Izrael: osvrt”, 372.

⁷⁹ Loker, „Začeci i razvoj cionizma u južnoslavenskim krajevima”, 166.

⁸⁰ preteće, oni koji su prethodili cionistima

⁸¹ Loker, „Začeci i razvoj cionizma u južnoslavenskim krajevima”, 166.

⁸² Loker, „Začeci i razvoj cionizma u južnoslavenskim krajevima”, 167.

⁸³ Loker, „Začeci i razvoj cionizma u južnoslavenskim krajevima”, 167.

⁸⁴ Loker, „Začeci i razvoj cionizma u južnoslavenskim krajevima”, 167.

U njemačkom i mađarskom Židovstvu došlo je do rascjepa 1870-ih godina, a tada se Židovi u hrvatskim zemljama opredjeljuju za neološku, reformističku struju u Židovstvu. To je olakšalo prodor cionizma među jugoslavenske Židove jer su se uglavnom protivili židovskoj ortodoksiji (iznimka je manjinska *Mizrachi* struja).⁸⁵ Cionizam je u Hrvatskoj obuhvatio mlađu generaciju srednjeg sloja, koji prve kontakte s cionizmom dobivaju na studijima u inozemstvu (pogotovo u Beču).⁸⁶

Na Prvom svjetskom cionističkom kongresu u Baselu (1897.) sudjelovali su i predstavnici iz Hrvatske i Beograda: osječki rabin Aharon Kaminka⁸⁷ s referatom o židovskim kolonijama u Palestini, đakovački rabin dr. Marcus Mordekhaj Ehrenpreis sa ženom, koji je pripremio i tiskao *Pozivnicu na Kongres* na hebrejskom jeziku, beogradski odvjetnik dr. David Alkalaj⁸⁸ te I. Lazarus iz Rijeke.⁸⁹ No, ti predstavnici nisu imali velikog utjecaj na sam razvoj cionističkog pokreta u Hrvatskoj.⁹⁰ Židove iz Hrvatske na europskim i svjetskim cionističkim kongresima do Prvog svjetskog rata uglavnom predstavljaju Hugo Spitzer (osječki predsjednik gornjogradske Židovske bogoštovne općine) i Ignat Natan Schulhof.⁹¹

5.2. STUDENTSKA UDRUŽENJA

Počeci hrvatskog cionizma nisu se očekivano zbili u Hrvatskoj, već u Beču gdje se studenti iz Hrvatske organiziraju u studentsko udruženje *Bar-Giora*. Kao što je već spomenuto, stjecanjem građanskih prava Židovi se penju na društvenoj ljestvici i ulaze u akademske zajednice. Od 1900. godine sinovi i unuci trgovaca ponajviše odlaze na studije u Beč, Graz, Berlin, Breslau, Würzburg

⁸⁵ Loker, „Začeci i razvoj cionizma u južnoslavenskim krajevima”, 172.

⁸⁶ Naida Mihal Brandl, *Židovi u Hrvatskoj od 1944./5. do 1952. godine*, doktorska disertacija, 2015.

⁸⁷ Aharon (Armand) Kaminka od mladosti je bio uključen u pokret Hibbat Zion i surađivao s Theodorom Herzlom. Njegovo ustoličenje za rabina bilo je odgođeno za nekoliko mjeseci jer sudjelovao u Baselu 1897. u radu Prvog cionističkog kongresa na kojem je održao predavanje o židovskoj kolonizaciji u Palestini. (Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, 154.).

⁸⁸ Loker, „Začeci i razvoj cionizma u južnoslavenskim krajevima”, 173.

⁸⁹ Dobrovšak, „Prva konferencija zemaljskog udruženja cionista južnoslavenskih krajeva Austrougarske Monarhije u Brodu na Savi 1909. godine”, 248.

⁹⁰ Dobrovšak, „Prva konferencija zemaljskog udruženja cionista južnoslavenskih krajeva Austrougarske Monarhije u Brodu na Savi 1909. godine”, 248.

⁹¹ Ljiljana Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata* (Osijek: Čarobni tim i Židovska općina: 2013.).

i Prag. Dakako, od svih nabrojanih gradova Beč je zauzimao vodeće mjesto. Upravo su se u Beču okupila dva udruženja studenata s ovih prostora: *Bar Giora* i *Esperanza*.

5.2.1. ESPERANZA

Esperanza odnosno *Udruženje Židova Sefarda u Beču* (*Sociedad de los Judios Sefardim en Viena*) sastojalo se isključivo od Sefarda, a osnovano je 1896. godine. Cilj društva bio je "kulturno i društveno uzdizanje sefardskog življa i aktiviziranje Sefarda" te teži "da se oživi duhovni život Sefarda u dijaspori i da se potpuno pomogne useljavanje Jevreja u Palestinu" (Cvi Loker prema podacima o *Esperanzi* iz *Arhiva Eventov za istoriju jugoslavenskog židovstva*).⁹² Osnivači *Esperanze* bili su Abraham Nisim, Samuel Baruch, S. Sumbul, Moric Levi, Isak Alkaj, Bukić Pijade i Leon Koen.⁹³

5.2.2. BAR GIORA

Bar Giora ili *Društvo Židova visokoškolaca iz jugoslavenskih zemalja* osnovano je 1902. godine. Društvo je imalo izrazito cionističku orijentaciju. Upravo je to Društvo bilo jedno od pokretača razvoja cionističkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji. *Bar Giora* osnovano je "s ciljem propagiranja cionizma u južnoslavenskim zemljama Habsburške Monarhije (Banska Hrvatska, Dalmacija, Rijeka i Bosna i Hercegovina)."⁹⁴

"*Bar Giora* je bila prva židovsko nacionalna studentska organizacija koju su utemeljili i aktivno vodili studenti iz Hrvatske, Bosne i Vojvodine."⁹⁵ Članovi nisu bili isključivo Aškenazi (ili samo Sefardi kao što je slučaj s *Esperanzom*), već su članovi bili i Aškenazi i Sefardi iz Bosne i Bugarske. *Bar-Gioru* inicijalno su osnovali Johanan Thau i David Fuhrman (tadašnji sekretar austrijske Cionističke federacije)⁹⁶, dok su među ostalim osnivačima bili Hugo Zaloscer, Đuro Schwarz, Meir Bloch, Johanan Thau, Aleksandar Licht, Alfred Singer, Aurel Spiller i Oskar Grof. Za prvog predsjednika Društva izabran je David Fuhrman iz Vinkovaca, a od 1905. Aleksandar

⁹² Loker, „Začeci i razvoj cionizma u južnoslavenskim krajevima”, 168.

⁹³ Loker, „Začeci i razvoj cionizma u južnoslavenskim krajevima”, 168.

⁹⁴ Brandl, *Židovi u Hrvatskoj od 1944./5. do 1952. godine*, 63.

⁹⁵ Loker, „Začeci i razvoj cionizma u južnoslavenskim krajevima”, 168.

⁹⁶ Željko-Josef Lederer-Lador, „Tri fragmenta o cionizmu”, *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj* (1998., 179-192.).

Licht. Nije poznato je li Društvo imalo pravila te tko su sve bili članovi. Neki od članovi bili su Ervin Krauss, Arthur Spiller i Ernst Fischer.⁹⁷

Društvo *Bar Giora* prevelo je brošuru M. Nordaua *Cionizam i njezino raspačavanje* i Herzlov *Judenstaat*.⁹⁸ "Godišnjaci *Bar-Giore* spadaju među prve cionističke publikacije u ovim krajevima."⁹⁹ Oni su osnovali i vlastite novine: *Židovska smotra*.

Studenti su po povratku u domovinu/kući prenosili ideje cionizma.¹⁰⁰ Tijekom ljetnih praznika, članovi su *Bar Giore* u svojim rodnim mjestima osnivali srednjoškolska udruženja. Osječki su studenti otvorili u Osijeku podružnicu bečke *Bar Giore*. Dobrovšak¹⁰¹ navodi kako nije poznata godina osnivanja, jer prema nekim izvorima se radi o 1904. ili 1906. godini. Pa ipak, bilo je važno da šire cionističke prema srednjoškolcima, ali i ostalima. Zajedno s cionističkim društvom *Theodor Herzl* bili su uključeni u razne cionističke akcije.¹⁰² Prvi kongres židovskih visokoškolaca i abiturijenata¹⁰³ organizirali su u Osijeku 1904. godine, ali nije imao veliki uspjeh jer je, između ostaloga, par tjedana prije (3. srpnja 1904. godine) umro Theodor Herzl. Drugi je kongres organiziran u ljeto 1906. gdje se u rad pokreta priključuje i građanstvo.¹⁰⁴ Organizator Drugog kongresa bio je predsjednik društva Aleksandar Licht. Društvo je sudjelovalo u organizaciji cionističkih kongresa u Osijeku, i prisustvovali cionističkim kongresima u Zemunu (1908.) i Sarajevu (1910.).¹⁰⁵

Tijekom Prvog svjetskog rata Društvo nije djelovalo, ali se nakon rata obnavlja.¹⁰⁶ Nakon 50 semestara, 1927. godine, Društvo je prestalo djelovati. U dvadeset šestogodišnjem razdoblju Društvo *Bar Giora* imalo je značajnu ulogu u širenju cionizma i židovske kulture, a mnogi njeni

⁹⁷ Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, 261.

⁹⁸ Loker, „Začeci i razvoj cionizma u južnoslavenskim krajevima”, 168

⁹⁹ Lederer-Lador, „Tri fragmenta o cionizmu”, 179.

¹⁰⁰ Lederer-Lador, „Tri fragmenta o cionizmu”, 179.

¹⁰¹ Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, 261.

¹⁰² Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, 261.

¹⁰³ Abiturijent – stariji naziv za učenika maturanta (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=142>)

¹⁰⁴ Izvještaj *Bar Giora* 1906., 5.

¹⁰⁵ Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, 261.

¹⁰⁶ Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, 261.

članovi, tzv. *bargioranci*, nakon završetka studija i povratka u domovinu postali su militantni cionisti i čelnici općina i raznih židovskih društava.¹⁰⁷

Izveštaj Bar Giora 1906.¹⁰⁸

Društvo Židova akademičara iz jugoslavenskih zemalja *Bar Giora* izradilo je izvještaj za 1906. godinu, koji je izdan u Beču 1907. godine. U uvodnoj se stranici izvještaja piše o cionizmu iz Bazelskog programa zajedno s napomenom "Sjetite se židovskog narodnog fonda!" i na hebrejskom jeziku (Prilog 1). Društvo *Bar Giora* sudjeluje u svim cionističkim poslovima i proslavama u Beču. Kako bi se Židovi jugoslavenskih zemalja upoznali sa cionističkim pokretom, izdali su brošuru Maxa Nordaua *Cijonizam*.

U izvještaju za 1906./1907. godinu stoji kako su se članovi Društva dopisivali s prijateljima u Jugoslaviji, gdje su tijekom ljetnih praznika promovirali cionizam u rodnim mjestima. Odašli su 356, a primili 287 listova. U proljeće je u Društvu bilo 14 aktivnih članova, 4 vanjska te 10 "Alte Herren". U Vinkovcima je tada već djelovalo društvo *Zion* koje je podupiralo Društvo (Prilog 2 – prikaz podupirača).

5.2.3. JUDEJA

Cionistički omladinci i prvaci Hugo Spitzer, Hugo Bauer, Robert Glückhstahl, Aleksandar Licht, Gavro Schwarz, Beno Stein i Lavoslav Šik dolaze iz udruženja *Literarni sastanci židovske srednjoškolske omladine*, osnovane u Zagrebu 1891. godine.¹⁰⁹ Nakon što su se vratili sa studije, upravo oni 1904. godine osnivaju Židovski akademski klub *Judeju* (*Klub hrvatskih sveučilišnih građana Židova*¹¹⁰ ili *Židovsko Narodno Akademsko Društvo Judeja*¹¹¹). Iste su godine organizirali u Osijeku prvi kongres akademičara, a slijedeći za dvije godine. Osnivači kongresa bili su Jakša Schlesinger-Stanić, Richard Herzer, Leo Singer, Karl Zwieback, Jehuda Nahman, prvi senior kluba Aleksandar Semnitz i prvi predsjednik Hugo Bauer. Ciljevi su Društva "širenje i jačanje židovske samosvijesti, upoznavanje židovske znanosti, istorije, literature i umjetnosti; sabiranje

¹⁰⁷ Loker, „Začeci i razvoj cionizma u južnoslavenskim krajevima”, 168.

¹⁰⁸ Izvještaj Bar Giora 1906.

¹⁰⁹ Loker, „Začeci i razvoj cionizma u južnoslavenskim krajevima”, 169.

¹¹⁰ Goldstein, S., *Židovi na tlu Jugoslavije, katalog izložbe*, 207.

¹¹¹ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 233.; Loker, „Začeci i razvoj cionizma u južnoslavenskim krajevima”, 169.; Goldstein, S., *Židovi na tlu Jugoslavije, katalog izložbe*, 207.

prinosa za židovske ustanove; gajenje tjelovežbe i društvenosti."¹¹² Iako osnovan 1904. godine, vlasti su potvrdile njegov osnutak tek 1909. godine kada je osnovano cionističko građansko društvo *Achdus*.¹¹³ Prema drugom izvoru, klub *Judeja* osnovan je 1908. godine, a prvi je predsjednik dr. Žiga Bauer.¹¹⁴

Judeja se u kolovozu 1909. godine udružila s *Cionističkim udruženjem za jugoslavenske zemlje Austro-ugarske monarhije* u Slavanskom Brodu te održavala priredbe s *Achdusom*. "Klub je bio aktivan do stvaranja *Saveza Židovskih Omladinskih Udruženja* 1919. godine u Sl. Brodu. *Judeja* je postojala sve do studenog 1930. godine, kad se ujedinila s *Esperanzom* u zajednički *Cionistički akademski klub* (CAK)."¹¹⁵ U Slavanskom su Brodu 1909. godine *Judeja* i *Bar-Giora* organizirali konferenciju omladinskih društava.¹¹⁶

Društvo *Judeja* je u zgradi Općine u Zagrebu otvorilo 1920. godine židovsku čitaonicu, koja je omogućavala pristup najboljim djelima iz biblioteke Društva, židovskim i nežidovskim časopisima i novinama. Nakon Prvog svjetskog rata Društvo zapada u krizu, ali se aktivnost povećava kroz organizirane diskusijske večeri. Miroslav Šalom Freiburger postao je predsjednikom 1923. i od tada broj članova raste do njih stotinu.¹¹⁷

5.3. CIONIZAM U HRVATSKOJ DO PRVOG SVJETSKOG RATA

Godine 1900. 54% zagrebačkih Židova navelo je hrvatski jezik kao materinji, a u ostatku Hrvatske tek 35%. "Ta brojka svjedoči i o snazi asimilacionističke struje među zagrebačkim Židovima koji se udaljuju od judaizma kao kulture i nacionalnosti, neki odbacuju čak i vjeru, drugi pak pohrvaćuju svoja imena i prezimena. U to se vrijeme među zagrebačkim Židovima šire i cionističke ideje i cionistički pokret koji u raznim varijantama zagovaraju ideju osnivanja židovske države u tadašnjoj Palestini, ali to je istovremeno i židovski narodni preporod, sličan onom koji su drugi evropski narodi prošli u 18. i 19. stoljeću."¹¹⁸

¹¹² Loker, „Začeci i razvoj cionizma u južnoslavenskim krajevima”, 169.

¹¹³ Loker, „Začeci i razvoj cionizma u južnoslavenskim krajevima”, 169.

¹¹⁴ Lederer-Lador, „Tri fragmenta o cionizmu”, 179.

¹¹⁵ Loker, „Začeci i razvoj cionizma u južnoslavenskim krajevima”, 170.;

¹¹⁶ Lederer-Lador, „Tri fragmenta o cionizmu”, 179.

¹¹⁷ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 233

¹¹⁸ Goldstein, I., „Zagrebačka židovska općina od osnutka do 1941.”, 16.

U Hrvatsku tu ideju su prenijeli djeca doseljenih židovskih građanskih obitelji, tzv. *mladožidovi* koji su se školovali u Beču.¹¹⁹ *Mladožidovi* su "cionisti u nastojanju da podupru židovsku nacionalnu samosvijest i ponos, da pridobiju one koji još nisu sasvim otpali od Židovstva, da se bore za dopunu formalne pravno-političke ravnopravnosti Židova sa ciljem postignuća njihove moralne i ljudske punovrijednosti u hrvatskom društvu."¹²⁰ Cionisti se stide svojih predaka zbog šutnje, držanja pognute glave, da se nikome ne zamjera, odricanja od židovstva umjesto da se njima ponose. Za razliku od *Mladožidova* koji osuđuju asimilaciju i davanje doprinosa u kulturi naroda "domaćina", cionisti se ponose tim postignućima. Jedino zamjeraju zapadno-židovskim intelektualcima što su zanemarili izgradnju moderne židovske kulture. Cionist mora svakom prilikom isticati: *Ivri onochi!* (Ja sam Židov). "Cionizam je za same Židove težnja, da postanu normalan narod, kao što su to i svi ostali narodi".¹²¹

Cionistički kongresi u Osijeku 1904.¹²² i 1906. te u Zemunu 1908. godine postavili su smjernice za stvaranje cionističkog pokreta u Hrvatskoj.¹²³ To su bili ujedno i preduvjeti da se sazove zemaljska konferencija u Brodu. Brod na Savi odabran je jer bio u blizini Bosne, ali i drugih cionističkih centara (Osijek, Vinkovci i Zemun).

Drugi cionistički kongres trebao se održati 1905. godine u Sarajevu. No ipak se organizirao u Osijeku, i to 14. i 15. kolovoza 1906. godine. Organizatori su bili članovi *Društva Židova akademičara iz jugoslavenskih zemalja Bar Giora* i *Cionističkog društva Zion* iz Vinkovaca.¹²⁴ Drugi je cionistički kongres postigao veći uspjeh jer je "učinio još dublji utisak na Židove ... nego li prvi, jer je pokazao veliki interes za cijonizam ne samo kod srednjoškolske omladine, već je polagano i sigurno prodirao u sve šire narodne slojeve."¹²⁵ Sudionici kongresa bili su studenti i maturanti, između 50 i 100 njih, iz Kraljevine Hrvatske i Slavonije, Bosne i Hercegovine te

¹¹⁹ Dobrovšak, „Prva konferencija zemaljskog udruženja cionista južnoslavenskih krajeva Austrougarske Monarhije u Brodu na Savi 1909. godine”, 248.

¹²⁰ Gross, „Ravnopravnost bez jednakovrijednosti”, 107.

¹²¹ Gross, „Ravnopravnost bez jednakovrijednosti”, 109.

¹²² Detaljnije vidjeti u: „Prvi cionistički kongres u Osijeku 1904. godine”, Ljiljana Dobrovšak u: *Časopis za suvremenu povijest*, 37:2 (2005.), 479-495.

¹²³ Dobrovšak, „Prva konferencija zemaljskog udruženja cionista južnoslavenskih krajeva Austrougarske Monarhije u Brodu na Savi 1909. godine”, 249.

¹²⁴ Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, 201.

¹²⁵ Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, 170.

Kraljevine Srbije. Na dnevnom redu 14. kolovoza bile su rasprave o cionizmu, židovskim srednjoškolicima i o židovskoj kulturi. Drugog dana Kongresa održana je židovska građanska skupština na kojoj se raspravljalo o cionizmu, njegovim institucijama, organizaciji cionista u Hrvatskoj i konstituiranju cionističkog građanskog društva u Osijeku. Kongres je započeo pozdravnim govorom osječkog odvjetnika Huga Spitzera. Samu konferenciju otvorio je tadašnji student prava Aleksandar Licht, predsjednik *Bar Giore*, koji je u svom govoru oštro osudio progone Židova u Rusiji i na Bliskom Istoku. Nakon njega osnovan je odbor kongresa.¹²⁶

Prva konferencija *Zemaljskog udruženja* u Brodu na Savi održana je 1909. godine. Već su se do tada stvorile dvije grupacije među židovskim akademičarima: cionisti, koji su podržavali cionistički pokret i tvrdili kako su isključivo Židovi, te anticionisti, koje Židovi zovu asimilanti, a oni sami sebe "Hrvatima mojsijeve vjere".¹²⁷ Jedan od ciljeva konferencije bilo je stvaranje jedinstvene organizacije i povezivanje podružnica *Židovskog narodnog fonda* (ŽNF) na području Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Bosne, Hercegovine i Rijeke.

Ideologija mladih hrvatskih cionista-intelektualaca temelji se na borbi za moralnu i ljudsku jednakovrijednost Židova.¹²⁸ Najvažnije osobe cionizma u Hrvatskoj bili su Aleksandar Licht i dr. Hugo Spitzer. Hugo Spitzer bio je predsjednik osječke bogoštovne općine. Dva najvažnija cionistička centra su Osijek i Zagreb, dok su cionistička društva sa znatnijim utjecajem su: osječko društvo *Theodor Herzl* i društvo studenata zagrebačkog sveučilišta *Judeja*.¹²⁹

Kako bi se objasnila opozicija vezana uz cionizam, treba se uputiti u opću situaciju toga vremena. Naime, 19. stoljeće te na prijelazu u 20. stoljeće, kada je akulturacija Židova u Hrvatskoj već bila u punom jeku, dolazilo je do sukoba među samim Židovima. Naime, sukob koji je vladao bio je između ortodoksnih i liberalnih, koji su se nazivali neolozima. Sukob je znao toliko kulminirati da su se općine razdvajale na ortodoksnu i neološku. Brojčano, prevladavali su neolozi sa čak 80% članova. Kako je navedeno u katalogu izložbe "Židovi u Jugoslaviji", veoma mali broj Židova odriče se židovstva i prelazi na katoličanstvo te se asimilira u potpunosti, manji dio njih ostaje unutar židovstva i ne asimilira se (ortodoksi), dok većina čuva svoj židovski identitet, ali

¹²⁶ Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, 202.

¹²⁷ Dobrovšak, „Prva konferencija zemaljskog udruženja cionista južnoslavenskih krajeva Austrougarske Monarhije u Brodu na Savi 1909. godine”, 249.

¹²⁸ Gross, „Ravnopravnost bez jednakovrijednosti”, 107

¹²⁹ Brandl, *Židovi u Hrvatskoj od 1944./5. do 1952. godine*, 63.

"uz nužna prilagođavanja tokovima općeg razvoja i uz aktivno uključivanje u kulturni i društveni život narodne zajednice u kojoj žive."¹³⁰ Cionistički pokret u Hrvatskoj najviše je usmjeren prema nacionalnoj pripadnosti, a vjerska je u pozadini, s obzirom da se prate moderna cionistička strujanja. Cionističkom se pokretu suprotstavila *asimilacionistička* ili *integracionistička* struja. Nju je 1910. godine u Zagrebu formulirao Vladimir Sachs: "Mi smo Hrvati židovske vjere... Židovi pripadaju različitim narodima, kao i katolici, i kao što nema posebne katoličke nacije, tako nema ni židovske... mi smo Hrvati..."¹³¹ U desetim godinama unutar zagrebačkog židovstva sukobljavale su se pristalice cionističke i integracijsko-asimilantske koncepcije.¹³²

U Hrvatskoj su cionističke grupe najranije preuzele vlast i to zbog nekoliko faktora. Prije Prvog svjetskog rata cionizam se u velikoj mjeri pojavio u Hrvatskoj (cionističke konferencije) te je manje štetio u ratu od političkih sila prije rata. "Činjenica je da je rat, kao proces raspada Monarhije, naglašavao osjećaj izolacije i napuštenosti: svaki narod za sebe, a Židovi može se reći nikuda."¹³³

Zbog toga što je Hugo Spitzer bio pristaša cionističke ideologije, osječka je općina do prije Prvog svjetskog rata imala većinu cionista u općinskom odboru. Kao cionist imao je dva određenja: "da su Židovi narod (ili nacionalna manjina), a kulturno i politički Hrvati."¹³⁴ Prvi kongres abiturijenata cionista iz južnoslavenskih zemalja 1904. i 1906. godine u Osijeku organizirali su Hugo Spitzer i Ervin Kraus.¹³⁵ Hugo Spitzer bio je prijatelj s Davidom Wolffsohnom koji je kasnije postao predsjednik *Svjetske cionističke organizacije*. Bio je među utemeljiteljima prvog građanskog cionističkog kluba *Theodor Herzl* u Osijeku 1906. godine te član uredništva lista *Židovska smotra*. Zahvaljujući njemu sjedište *Zemaljskog udruženja cionista južnoslavenskih zemalja Austro-ugarske monarhije* smješteno je Osijeku, a Spitzer je postao predsjednikom. Kada *Židovska smotra* 1909. godine prelazi u Osijek, zajedno sa sjedištem *Zemaljskog udruženja cionista južnoslavenskih zemalja Austro-ugarske monarhije*, Osijek tada postaje najjači cionistički

¹³⁰ Goldstein, S., *Židovi na tlu Jugoslavije, katalog izložbe*, 139.

¹³¹ Goldstein, S., *Židovi na tlu Jugoslavije, katalog izložbe*, 139.

¹³² Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 157.

¹³³ Lederer-Lador, „Tri fragmenta o cionizmu”, 179.

¹³⁴ Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, 192.

¹³⁵ Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, 193.

centar Kraljevine Hrvatske i Slavonije. Od 1920. godine član je *Akcionog komiteta Svjetske cionističke organizacije*.¹³⁶

Ne postoji zemlja u Europi bez anitsemizma. Za cioniste je Turska jedina iznimka jer su primili Židove nakon izгона iz Španjolske 1492. godine, te smatraju da će "eventualna demokratizacija Turske nakon Mladoturske revolucije 1908. godine bar olakšati stvaranje židovske domovine u Palestini kao turskom teritoriju."¹³⁷ Za razliku od Austrije i Ugarske, u Hrvatskoj ne postoji stranka koja sadrži sustavni antisemitski program. Cionisti *Židovske smotre* tvrde kako je antisemitizam došao u Hrvatsku na prijelazu stoljeća. Puno se piše o antisemitizmu, a cionistički autori dijele ga na religijski, rasni, politički, ekonomski, socijalni, pučki.¹³⁸ "Cionisti ponajprije reagiraju na "politički" antisemitizam u tisku i Saboru, na "estetički" antisemitizam u kulturnim rubrikama, kao što su pojedini feljtoni A.G. Matoša, koji jednom prilikom napada Dreyfussa i Zolu ili recenzije djela čiji su autori Židovi."¹³⁹

5.4. PRVI SVJETSKI RAT

Emancipacijom je Židovima u 19. stoljeću bio omogućen ulazak u vojsku, tako da su kao državljani Austro-Ugarske morali sudjelovati u Prvom svjetskom ratu. Sve su židovske zajednice imale mobilizirane vojnike u redovima vojske, bez obzira na kojem se frontu rat odvijao. Zbog toga je tijekom Prvog svjetskog rata u potpunosti prekinut društveno-politički život. To znači da je prestao izlaziti časopis *Židovska smotra*, kada je 14. kolovoza 1914. izašao posljednji broj s naslovnom stranicom "Rat". Čak je i urednik *Židovske smotre* Aleksandar Licht (1884.-1948.) bio mobiliziran. Brojna kulturna i sportska društva prestala su sa svojim djelovanjem, pa tako ni cionistička nisu bila izuzetak. Naime banskom je odlukom iz 27. srpnja 1914. prestao rad svih društava osim Crvenog križa (ali je u odluci ostavljen prostor za izuzetke). S radom su prestala sljedeća društva: Cionističko društvo *Zion* u Vinkovcima, Židovsko cionističko građansko društvo u Bjelovaru, Cionističko društvo *Jehuda Halevi* u Brodu na Savi, Karlovačka židovska omladina, Cionističko društvo *B'ne Jisroel* u Križevcima te Cijonističko društvo *Theodor Herzl* u Osijeku.¹⁴⁰

¹³⁶ Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, 193.

¹³⁷ Gross, „Ravnopravnost bez jednakovrijednosti”, 116.

¹³⁸ Gross, „Ravnopravnost bez jednakovrijednosti”, 116.

¹³⁹ Gross, „Ravnopravnost bez jednakovrijednosti”, 121.

¹⁴⁰ Ljiljana Dobrovšak, „Fragmenti iz povijesti Židova u Hrvatskoj za Prvog svjetskog rata”, *Zbornik radova 1918. u hrvatskoj povijesti*, (2012., 427-454.).

Tako je dio židovskih gospojinskih društava zamrznuo svoje djelovanje, dok su se ostali prilagodili ratnim uvjetima. Jedno od društava vezanih uz cionizam koji su nastavili sa svojim radom je i Zagrebačko djevojačko židovsko društvo *B'not Cijon*.¹⁴¹

Pred sam kraj Prvog svjetskog rata, oko 1917. godine, Europa je tonula. Razlog tome bili su revolucija u Rusiji, španjolska gripa koja je usmrtila milijune ljudi, loš položaj vojski članica Antante. S obzirom da su Židovi u to vrijeme bili poprilično neutralni, britanska je vlada odlučila pridobiti njihove simpatije, ali da dobije njihovu podršku u ratu te u dobivanju mandata nad Palestinom. Tada britanska vlada, na čelu s ministrom vanjskih poslova Arthurom Jamesom Balfourom, izdaje *Balfourovu deklaraciju* kojom je obećala izgradnju Židovskog nacionalnog doma, tj. židovske države u Palestini. Taj je potez donio prosperitet cionističkom pokretu te se pokret ubrzo proširio Europom i SAD-om.¹⁴²

Već 1917. godine počinje se oživljavati društveno-politički život u židovskim općinama u Hrvatskoj. U rujnu 1917. godine počeo je izlaziti časopis *Židov*, kao nastavak i zamjena za donedavnu *Židovsku smotru*. Ona društva koja su bila zamrznuo svoje aktivnosti sada ih obnavljaju, a među njima su i mjesne cionističke organizacije.¹⁴³

Dok je muška omladina bila na frontu, djevojke su preuzele inicijativu za cionističku ideju. Tako su, uz sudjelovanje u drugim aktivnostima, stvarale nove organizacije: djevojačka cionistička društva. Mirjam Weiller u *Židovu* broj 18. piše slijedeće: "Dužnost je cionističkih djevojačkih društava da odgoje prave valjane cioniste. (...) Moramo se dublje uživiti u duh naše povijesti, moramo se upoznati s radom naših praotaca, moramo upoznati životne potrebe naše braće nam i sestara, moramo upoznati njihovu bijedu, pa ćemo lako razumjeti i njihovu osebnost. Na nama je dužnost učiti naš sveti jezik, s kojim će naša djeca govoriti. Sestre, družice Morije, Debore, Poalot Ciona i Teodora Herzla, *B'not Cion* zove vas na zajednički rad (...)." ¹⁴⁴ Neka od djevojačkih cionističkih društava su: djevojačko društvo *Mirjam* u Bjelovaru, *Moria* u Vinkovcima, *Bnot Cijon* u Zagrebu te *Motija* u Vukovaru.¹⁴⁵

¹⁴¹ Dobrovšak, „Fragmenti iz povijesti Židova u Hrvatskoj za Prvog svjetskog rata”, 7.

¹⁴² Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 95.

¹⁴³ Dobrovšak, „Fragmenti iz povijesti Židova u Hrvatskoj za Prvog svjetskog rata”, 10.

¹⁴⁴ Melita Švob, *Židovi u Hrvatskoj: migracije i promjene u židovskoj populaciji*, (Zagreb: KD Miroslav Šalom Freiberger: 1997.).

¹⁴⁵ Švob, *Židovi u Hrvatskoj: migracije i promjene u židovskoj populaciji*, 213.

Nakon završetka Prvog svjetskog rata, Hrvatska i njeni Židovi politički su se odvojili od raspadnute Austro-Ugarske Monarhije, ali ulaze u novi kompleksni savez s južnoslavenskim zemljama u Državu Srba, Hrvata i Slovenaca. Bilo je nužno da cionistički pokret stvori veze i predstavi se novoosnovanoj državi. Spomenica *Cionističke organizacije Jugoslavije* podnesena je 16. studenoga 1918. godine Narodnom vijeću Države SHS u Zagrebu. Spomenica je važna jer u duhu cionističke ideologije, na budućem jugoslavenskom prostoru, definira Židove kao nacionalnu manjinu i od vlasti se traži da se takav stav usvoji.¹⁴⁶ "Cionizam je bio jedini pokret u modernom židovstvu koji je idejom o stvaranju novog nacionalnog središta u Palestini dao novu dimenziju dijaspori – ona sada postaje židovska periferija."¹⁴⁷ Cionizam se najviše razvio na prostoru Austro-Ugarskog Carstva, a raspadom velikih carstava sve veći broj Židova postaju pristaše pokreta. Aleksandar Licht definirao je dvostruki cilj cionizma: povratak u Palestinu i autoemancipacija.¹⁴⁸ Za njega je cionizam "prilagođavanje mladog židovskog čovjeka tijelom, radnom spremom i duševnim preobratom i preporodom potrebama Palestine, ali usporedo i preučešavanje i u galutu i za galut u skladnosti s etosom cionističkog naziranja" (A. Licht, 7/1922 *Židov*).

5.5. CIONIZAM U MEĐURATNOM RAZDOBLJU

Kada se nakon Prvog svjetskog rata osnovala nova država jugoslavenskih zemalja, Židovi su počeli živjeti kao "sociološki autonomna grupa, s manjinskim pravima – vjerskom autonomijom (...) – kakva su bila podnošljiva za državu, a zadovoljavajuća za Židove."¹⁴⁹ Prekinule su se veze, pa tako i zajedničke političke aktivnosti, s Bečom i Budimpeštom. "Nije slučajno da se u Hrvatskoj cionizam razvio najviše, iako je u manje cionističkim područjima novostvorene države bilo više židovskog etničkog individualiteta, a cionizam tek sumnjičavo tolerirana moda."¹⁵⁰ Kako su dva prijeratna velika imperija, rusko i austro-ugarsko, propala, mnogi su se Židovi zabrinuli hoće li imati djelomično socijalnu sigurnost kao i prije rata. Većini se rješenje o stvaranju židovske države učinilo kao jedino adekvatno.¹⁵¹

¹⁴⁶ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 96.

¹⁴⁷ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 96.

¹⁴⁸ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 97.

¹⁴⁹ Lederer-Lador, „Tri fragmenta o cionizmu”, 180.

¹⁵⁰ Lederer-Lador, „Tri fragmenta o cionizmu”, 181.

¹⁵¹ Lederer-Lador, „Tri fragmenta o cionizmu”, 181.

Iako diljem prostora Hrvatska postoje odnosno osnivaju se omladinska cionistička udruženja, Zagreb je postao glavno središte cionista u jugoslavenskome kraljevstvu. *Savez cionista Jugoslavije* (SCJ) kao matični savez svih Židova Kraljevine Jugoslavije osnovan je 1919. godine, kao dio Svjetske cionističke organizacije (SCO). Savez je 16. studenog 1918. godine predao novoj vlasti *Spomenicu Zemaljske organizacije cionista iz jugoslavenskih zemalja Narodnom Vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba*, koja je bila *Memorandum* novoj vlasti u procesu formiranja cionizma. *Memorandum* su potpisali dr. Ivan Jacobi i dr. Aleksandar Licht. *Memorandum* sadrži manifest *Ureda svjetske cionističke organizacije* u Kopenhagenu, proglas i program Saveza, izložen cionistički program nakon Balfuorove *Deklaracije*, "traže se jednaka prava, mogućnost osnivanja židovskih općina i njenog saveza, škola i (pod br.6) još *ustavno parlamentarno zastupstvo židovske narodne manjine*".¹⁵² Sjedište cionizma bilo je Zagrebu u kojem se nalazilo većina zagrebačkih udruženja, organizacija, ureda i novinskih zemalja čiji je rad prekrivao cijelu zemlju.¹⁵³ Cilj *Saveza cionista Jugoslavije* bio je "usklađivanje cionističkog djelovanja diljem zemlje, promicanje nacionalne i kulturne svijesti o židovstvu i skrb oko jednakopravnog tretmana Židova."¹⁵⁴

Savez jevrejskih veroispovednih opština, osnovan 1919. godine, imao je središte u Beogradu, ali je zato Zagreb postao centar cionističke djelatnosti i tiska. Povratnici iz rata donijeli su sa sobom cionističke ideje i bili aktivni. Primjerice, bivši ruski zarobljenik Bjelačevski širio je ideje u Karlovcu i Zagrebu.¹⁵⁵

Lador-Lederer¹⁵⁶ u svom članku *Tri fragmenta o cionizmu* opisuje 1919. godinu kao prvu godinu slobodnog organizacijskog rada i opredjeljivanja koja je započela Cionističkom zemaljskom konferencijom 6. siječnja i nastavila se Konferencijom židovskih omladinskih društava 10. kolovoza u Slavanskom Brodu. Cilj je ovih konferencija bio osnutak saveza židovske omladine za čijeg je prvog predsjednika izabran Nikola Tolnauer.¹⁵⁷

¹⁵² Loker, „Začeci i razvoj cionizma u južnoslavenskim krajevima”, 173.

¹⁵³ Boeckh, Katrin, „Židovska vjerska općina u Zagrebu do 1941. godine”, *Časopis za suvremenu povijest*, 27:1 (1995.), 33-53.

¹⁵⁴ Boeckh, „Židovska vjerska općina u Zagrebu do 1941. godine”, 49.

¹⁵⁵ Loker, „Začeci i razvoj cionizma u južnoslavenskim krajevima”, 173.

¹⁵⁶ Lederer-Lador, „Tri fragmenta o cionizmu”, 180.

¹⁵⁷ Lederer-Lador, „Tri fragmenta o cionizmu”, 180.

Cionistički se pokret vrlo brzo razvio i u Hrvatskoj i na području južnoslavenskih zemalja. Nakon Prvog svjetskog rata istaknuti su cionisti dobivali izbore u većini židovskih općina.¹⁵⁸ Na lokalnim zagrebačkim izborima cionistička je lista uvjerljivo među Židovima odnijela najviše glasova, 1920. godine.¹⁵⁹ Sredinom 1920-ih "osvojili su općine" i imali izabranu većinu u *Savezu opština*. Do tada su rabini pomagali dotadašnje općinske predstavnike ili imali neutralni stav. Na kraju su se prilagodili i počinju surađivati s cionistima.¹⁶⁰

S vremenom, židovske su općine u Hrvatskoj pomagale materijalno i u ljudstvu naseljavanje Palestine. Također su cionisti tražili ravnopravnost žena te da one imaju pravo glasa na izborima.¹⁶¹ Osnovana je i *Federacija cionista Jugoslavije*, čiji je prvi predsjednik bio Hugo Spitzer, u mandatu od 1918. do 1922. godine.¹⁶² Kongres cionista Jugoslavije održan je u Beogradu 1924. godine.¹⁶³

Dio cionističkih aktivnosti bilo je i obilježavanje rođendana, obljetnica, komemoracija smrti. Tako su se predavanjima obilježavani su Herzlovi rođendani i obljetnice njegove smrti, zatim obljetnice Balfourove deklaracije, ali i njegova smrt 1930. godine. Isto tako obljetnice raznih židovskih umjetnika i velikana.¹⁶⁴

I dalje se inzistira na emancipaciji židovstva. Traži se odgoj u duhu židovstva od malih nogu. Cionisti su u dvadesetim godinama uglavnom lijevo orijentirani, zadiru od kapitalizma, te ne postoje ili ne dolaze do izražaja ideološke razlike u pokretu.¹⁶⁵ Cionisti zagovaraju demokratske metode političke borbe. Smatraju kako nije nužno da svaki Židov bude cionist, već da ga se nastoji pridobiti uvjerenjem. Smišljen je izraz "sumišljenik"/"sumišljenica" kojima su cionisti titulirali jedni druge.¹⁶⁶

Marksisti i Savez komunističke omladine Jugoslavije protive se cionizmu kao zastarjelom nacionalizmu i neprikladnom rješenju židovskog pitanja. S obzirom da su komunisti bili dobro

¹⁵⁸ Švob, *Židovi u Hrvatskoj: migracije i promjene u židovskoj populaciji*, 174.

¹⁵⁹ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 160

¹⁶⁰ Loker, „Začeci i razvoj cionizma u južnoslavenskim krajevima”, 174.

¹⁶¹ Švob, *Židovi u Hrvatskoj: migracije i promjene u židovskoj populaciji*, 174.

¹⁶² Lederer-Lador, „Tri fragmenta o cionizmu”, 184.

¹⁶³ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 83.

¹⁶⁴ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 239.

¹⁶⁵ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 106.

¹⁶⁶ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 107.

organizirani i sve popularniji među omladinom, nekoliko se vodećih cionista pridružilo marksistima.¹⁶⁷

Između cionista i asimilanata stalno su izbijali sukobi/sporovi.¹⁶⁸ "Tako se vlast u prvim poslijeratnim godinama načelno nije protivila priznavanju židovstva kao nacionalnosti, kao što su željeli cionisti, to se u međuratnoj Jugoslaviji ipak nije realiziralo."¹⁶⁹ Dvadesetih godina slabi opozicija cionistima, tj. anticionisti postaju malobrojniji u židovskim općinama. Izvan općina je situacija drugačija. Značaj asimilanata često je bio velik, a oni su do dvadesetih izašli iz općine. Poraz u zagrebačkoj općini 1920. godine te jačanje cionističkog pokreta u narednim godinama, doveli su asimilantsku struju da se organizira izvan Općine. Tako je Mirko Breyer u Zagrebu 1922. osnovao *Narodni rad – društvo židovskih asimilanata i anticionista u Hrvatskoj*. "Cilj Breyerove skupine bio je da "okupi sve državljane Hrvate i ostale Jugoslavene židovske konfesije bez obzira na političko-partijski nazor."¹⁷⁰ Cionisti su pokušali ublažiti sukob s asimilantima, koji je zapravo bio vrlo ozbiljan. Asimilanti su svoje pristaše pronalazili u srednjem višem građanskom sloju.¹⁷¹ Iako nikada nije oblikovano kao ideologija ili zatvoreni ideološki sustav, ono je vrlo jasno izrazilo osnovne stavove – negiralo se svjetsko židovstvo kao organska cjelina, pa se priklanjalo protivnoj koncepciji – vrlo se glasno afirmirala pripadnost većinskoj naciji u državi.¹⁷² Cionisti pišu u *Židovu* kako se asimilanti odriču židovstva te kako nikada neće u potpunosti postati Hrvati. Smatraju kako cionist, za razliku od asimilanta, preuzima na sebe određene obaveze u pravcu moralnog i materijalnog podupiranja stvari.¹⁷³ Goldstein u svojoj knjizi navodi kako, s obzirom na nedostatak podataka i arhiva Društva, *Narodni rad* nije bilo suviše aktivno te je tridesetih godina prestalo s radom i prekinuto.¹⁷⁴ Asimilanti su tijekom dvadesetih i tridesetih djelovali unutar zagrebačke Općine, ali su bili u manjini. Cionizam je tridesetih u potpunosti prevladao, ali su se pojavile dvije različite ideološke opcije. Jedna je bila bliska umjerenim građanskim opcijama, dok

¹⁶⁷ Loker, „Začeci i razvoj cionizma u južnoslavenskim krajevima”, 176.

¹⁶⁸ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 108.

¹⁶⁹ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 110.

¹⁷⁰ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 173.

¹⁷¹ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 174.

¹⁷² Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 174.

¹⁷³ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 175.

¹⁷⁴ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 176.

je druga bila sklona ili se priklanjala različitim strujama ljevičarskog pokreta. Posljedica slabljena akulturacije unutar židovske zajednice jest da cionistički pokret i u Zagrebu i u Hrvatskoj jača. "Na općinskim izborima početkom 1924. opet su pobijedili cionisti: u općinsko vijeće ušlo je 35 nacionalnih Židova i 9 asimilanata".¹⁷⁵

Pošto se cionistički pokret zalaže povratku hebrejskog jezika, zagrebački su cionisti pokušali što više koristiti hebrejski jezik i u svakodnevnom životu. Organizirali su se tečajevi hebrejskog, na konferencijama je bilo nekoliko govora na hebrejskom jeziku. Upotrebljavaju se hebraizmi: *halucim*, a ne useljenici, *galut*, a ne dijaspora itd. Pa ipak, hebraizacija je imala više maha u tridesetima nego li u dvadesetima.¹⁷⁶ "Revizionistička struja unutar cionističkog pokreta dovest će do krajnosti težnju za upotrebnom hebrejskog."¹⁷⁷

Miroslav Šalom Freiburger (1903.-1943.) prvi je zagrebački (nad)rabin koji je bio rođen u Zagrebu ili Hrvatskoj. Prvo je djelovao kao osječki rabin, a od 1936. postaje zagrebačkim nadrabinom. Upravo u tom razdoblju zagrebačka Općina ponovno doživljava procvat. Njegov je raspon djelatnosti uvelike značaj, ne samo za židovsku kulturu nego i za hrvatsku. Bio je rabin, vjeroučitelj, hebraist, prevoditelj, diplomirani pravnik, doktor teoloških znanosti, plodan pisac i duhovni vođa zajednice. Bio je cionist, ali je smatrao da "židovski život mora biti uravnotežen spoj njegovanja religije i cionističkih ciljeva."¹⁷⁸ Njegovo je najvažnije djelo *Molitvenik* (1938.), koji sadrži izbor molitava za cijelu godinu s odlomcima iz Mišne i Talmuda. Nakon razlaza cionista tridesetih, priklanja se općim cionistima. Godine 1938. postao je drugi potpredsjednik SCJ.¹⁷⁹

Cvi Rothmüller (1903.-1980.) studirao je s Freiburgerom u Berlinu za rabina, ali i semitske jezike i sociologiju. Diplomirao je pravo u Zagrebu 1933. godine. Nakon studija zaposlio se kao tajnik Zemaljske uprave Židovskog narodnog fonda u Zagrebu.¹⁸⁰ Rothmüller je bio cionistički aktivist koji je proputovao Jugoslaviju, boravio u Palestini, držao predavanja o cionističkim temama, organizirao je cionistički pokret, pisao je tekstove u pretežno cionističkim glasilima.

¹⁷⁵ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 178.

¹⁷⁶ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 236.

¹⁷⁷ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 237.

¹⁷⁸ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 373.

¹⁷⁹ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 374.

¹⁸⁰ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 374.

Napisao je brošuru *Židovska kolonizacija Palestine*. Godine 1934. otputovao je u Palestinu, gdje je i ostao do kraja života.¹⁸¹

Joel Rosenberg (1903.-1999.) također je studirao u Berlinu gdje i Freiburger i Rothmüller. U Zagrebu je doktorirao pravo. Bio je aktivan cionist, urednik tjednika *Židov*, te je bio jedan od vodećih lijevih cionista. "Predvodio je listinu Radne Palestine na izborima za delegate za 18. svjetski cionistički kongres koji se održavao u kolovozu 1933. u Pragu. Žestoki protivnik cionista-revizionista, koje opisuje kao "karikaturu revizionizma".¹⁸²

5.5.1. SAVEZ CIONISTA JUGOSLAVIJE

Savez cionista Kraljevstva Hrvatske i Slavonije, osnovan 1909. godine, reorganiziran je u *Savez cionista Jugoslavije* (kasnije *Savez cionista Kraljevine SHS*). *Savez cionista Kraljevine SHS* utemeljio je SJVO Kraljevstva SHS nedugo nakon osnivanja 1919.godine. Cilj *Saveza* bio je promicanje cionističke ideje, razvoj nacionalne i kulturne svijesti Židova te briga za njihovu ravnopravnost. Sjedište je *Saveza* bilo u Zagrebu.¹⁸³ Unutar *Saveza* dominirala je umjerena struja građansko-demokratske orijentacije.¹⁸⁴ Predstavništvo *Saveza cionista* bilo je *Savezno vijeće*, a njegova "egzekutiva" je bio *Zemaljski odbor*.¹⁸⁵ *Savez cionista Jugoslavije* djelovao je 22 godine.¹⁸⁶

Savez cionista postao je član *Svjetske cionističke organizacije*. "Članovi WZO-a bili su automatski svi članovi SC u Kraljevstvu SHS koji su uplaćivali šekel. *Savez cionista Kraljevine SHS* kasnije je promijenilo naziv u *Savez cionista Jugoslavije*. Aleksandar Licht bio je i član Akcionog komiteta cionističkog kongresa iz redova općih cionista (na kongresu 1933. jedan od 17), jedini s jugoslavenskog prostora i jedan od malobrojnih iz jugoistočne Evrope. Velikim dijelom njegovom je zaslugom stvorena tzv. "zagrebačka škola" koja zastupa beskompromisni, radikalni cionizam."¹⁸⁷ *Savez cionista Jugoslavije* imao je u pojedinim gradovima mjesne organizacije. Zagreb je imao KKL (Keren Kajemet (Le Israel)). KKL je sabirnim akcijama,

¹⁸¹ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 376.

¹⁸² Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 376.

¹⁸³ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 113.

¹⁸⁴ Goldstein, S., *Židovi na tlu Jugoslavije, katalog izložbe*, 172.

¹⁸⁵ Švob, „Židovi Hrvatske i Izrael: osvrt”, 380.

¹⁸⁶ Goldstein, S., *Židovi na tlu Jugoslavije, katalog izložbe*, 172.

¹⁸⁷ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 113.

raznovrsnim propagiranjem židovskog naseljavanja u Palestini i tečajevima hebrejskog jezika bila najjači i najuspješnija organizacija Jugoslavije.¹⁸⁸

U Pravilniku Saveza cionista Jugoslavije, prihvaćenog u Zagrebu 1919., navodi se¹⁸⁹:

1. **Savez Cionista** Jugoslavije obuhvaća sve cioniste platiše šekela koji stanuju u Kraljevstvu SHS.
2. Predstavništvo Saveza cionista jest po mjesnim organizacijama (M.O.) izabrano **Savezno vijeće** (S.V.).
3. Egzekutiva Saveza Cionista jest po Saveznom Vijeću izabrani **Zemaljski Odbor**.
4. Sjedište Saveza cionista jest **Zagreb**. Promjenu sjedišta Saveza Cionista zaključuje Savezno Vijeće.
5. Svrha je Saveza Cionista:
 - I. Organiziranje cionističkog rada u njegovu području
 - II. Nacionalno-kulturno osvješćavanje Židova u Jugoslaviji
 - III. Zastupanje te islijeđivanje nacionalno-kulturnih postulata židovskog naroda
 - IV. Staranje oko zbiljske jednakopravnosti Židova u državi SHS.
6. Sredstva Saveza Cionista sačinjavaju godišnji prinosi u najmanjem iznosu od 5 dinara što ih svaki član Saveza Cionista ima godišnje unaprijed najedamput platiti.
7. Zvanični list Saveza Cionista jest **Židov – Haj hudi** u Zagrebu.
8. **Mjesna organizacija** obuhvaća sve članove Saveza Cionista Jugoslavije istog ili susjednih mjesta. Ona ima najmanje 10 članova. Ima li više od 20 članova, ima se izabrati jednostavnom većinom glasova odbor, koji se sastoji od predsjednika, tajnika i blagajnika i po potrebi od stanovitog broja odbornika. Blagajnik je zajedno povjerenik za **Židovski narodni fond** (Ž.N.F.).

Cijonistička društva podređena su mjesnoj organizaciji. Mjesne organizacije s manje od 21 člana biraju jednakim načinom povjerenika Mjesne organizacije i povjerenika Ž.N.F.

¹⁸⁸ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 114.

¹⁸⁹ Švob, *Židovi u Hrvatskoj: migracije i promjene u židovskoj populaciji*, 175.

U Mjestima, u kojima postoji cionističko društvo, može njegov odbor biti izabran odborom M.O. odnosno, ukoliko to društvo obuhvaća sve cioniste platioce šekela, može ono na osnovu izražene volje većine članova biti smatrano M.O.

9. **Predsjednik** M.O. posreduje između članova M.O. u svim cionističkim poslovima, a naročito je dužan i odgovoran:

- a) Pravovremeno od članova ubirati i Zemaljskom odboru odaslati, u paragrafu 6 ustanovljeni prinos i dobrovoljne darove cionističkim institucijama.
- b) Izvješćivati Z.O. najmanje svaka 3 mjeseca o stanju o radu M.O.
- c) Izvješćivati članove M.O. o zaključcima Zemaljskog odbora te ih provodjati.
- d) Polagati račun pred članovima M.O., provesti izbor za M.O. za narednu poslovnu godinu i izbor poslanika za Savezno vijeće, izdati vjerodajnice poslanicima i javiti rezultat spomenutih izbora Zemaljskom odboru.
- e) Imenovati povjerenike za članove M.O. koji ne stanuju u sjedištu M.O., inicirati i nadzirati njihov rad.
- f) Popularizovati i jačati cionizam priredjivanjem sastanaka, diskusija, predavanja i zabava, širenjem cionističkih brošura, novina i knjiga, te osnivanjem i čitaonica i cionističkih društava.
- g) Predsjednik mjesne organizacije, odnosno po njemu ovlašteni odbornik, dužan je na osnovu naloga Radnog odbora (R.O.) prema javnosti, prema oblastima u smislu podijeljenih mu uputa istupati, ako to iziskuje jedna od u paragrafu 5. označenih svrha Saveza Cionista Jugoslavije.

U mjestima u kojima Mjesnu organizaciju reprezentiraju cionistička društva, vrše tajničku, blagajničku, te funkciju povjerenika Ž.N.F. u tu svrhu izabrani odbornici.

Troškove u smislu točaka a) do e) paragrafa 9. pokriva S.C.J., ako u sjedištu M.O. nema cionističkog društva.

Savezno vijeće Saveza cionista 1930¹⁹⁰

Savez cionista Jugoslavije održalo je Savezno vijeće 7. i 8. prosinca 1930. godine. U izvještaju se navodi kako se "židovski kulturni rad u galutu provodi se na 3 načina: u školi, cionističkom propagandom i stvaranjem židovskih vrednota, te propagandom za te vrednote." Treba istaknuti kako je u izvještaju Saveznog vijeća za 1930. godinu napisano kako je *Savez cionističkih žena* gotovo zanemaren u medijima. Radi se o tome da u novinama nema članka koji je izvještavao o njihovom radu, te pokoja vijest ili bilješka, što je zapravo nepravedno da se njihov rad ne ističe.

Izvještaj Saveznog odbora SCSHS¹⁹¹ 1927.¹⁹²

Savezni odbor *Saveza cionista u Kraljevini SHS* održan je u Subotici 4. i 5. prosinca 1927. godine. Rad Saveza za 1927. godinu kretao se u dva smjera: pomaganje akcija Centralne uprave KH (Keren Hajesod¹⁹³, op.a.) za Jugoslaviju i gospodarska konsolidacija Saveza i njegovih institucija. Keren Hajesod dobio je veliku novčanu potporu za 1927. godinu, dok je Keren Kajemet drugi najveći fond SCSHS.

Na godišnjem cionističkom kongresu u Baselu zastupnici jugoslavenske grupe bili su: dr. David Alkalay, dr. Aleksandar Licht, dr. Fridrich Pops i Vilim Locker. Vodstvo Saveza posvetilo se omladinskom pokretu zbog jačanja cionističkih naraštaja i učenjem hebrejske kulture. Osnovan je *Sefardski omladinski savez* s ciljem jačanja cionističkih misli. Omladinsko udruženje se raspalo u: *Savez Židovskih Omladinskih Udruženja*, *Ahdut Hacofim*, *Sefardski omladinski savez* (osnovan 1927. godine). Unutar Saveza djeluje i Palestinski Ured čija je zadaća jačati i stvoriti veze s Palestinom te hahšara (odgoj za Palestinu).

¹⁹⁰ Savezno vijeće Saveza cionista 1930. (Zagreb: Savez cionista Jugoslavije: 1930).

¹⁹¹ SCSHS=Savez Cijonista u Kraljevini SHS.

¹⁹² Izvještaj Saveznog odbora SCSHS 1927.

¹⁹³ Keren Hajesod - organizacija za izgradnju na tlu tadašnje Palestine.

Savezno vijeće Saveza Cijonista u Kralj. SHS¹⁹⁴

Savezno se vijeće SCSHS održalo 31. ožujka i 1. travnja 1929. godine u Beogradu, a Izvještaj je izdan u Zagrebu 1929. godine. Unutar Saveza se cionistički rad članova vidi više u materijalnim doprinosima nego li u kulturnom stvaranju.

Ijarska akcija je naziv za prikupljanje šekela. Uplata je šekela označavala u prvom redu pripadnost cionizmu i dokaz cionističke discipline. *Savez cionista Jugoslavije* je provodio takve akcije, ali prema ovome dokumentu Mjesne cionističke organizacije (M.C.O.) slabo su se odazivale 1928. godine.

Izvještaj SCJ 1935.¹⁹⁵

Savez cionista Jugoslavije izdalo je Izvještaj za 1935. godinu, čiji se Savezni odbor održao u Novom Sadu 12. i 13. svibnja 1935. godine. Važno je napomenuti kako se daje pregled svjetskih događanja, kada dominiraju ekonomska i gospodarska kriza, a u Njemačkoj su Židovi izgubili građanska prava. Tridesetih godina 20. stoljeća dolazi do najvećeg osvješćivanja važnosti cionističkog pokreta. S jedne je strane situacija u Njemačkoj, a s druge već dovoljno obnovljena i organizirana Palestina. I u Jugoslaviji jača interes za opće židovske događaje, najviše za cionizam i Palestinu. U svijest naroda dolazi da je rješenje židovskog pitanja zaista Palestina, da cionizam nije više samo ideološko opredjeljivanje, već pokret koji radi na konkretnom rješavanju životne egzistencije židovskoga naroda. Prema ovome se Izvješću također vidi i dolazak Židova iz Austrije te izbjeglica iz Njemačke, kojima Palestinski ured Jugoslavije pomaže da dođu do Palestine.

Savez cionista Jugoslavije, odnosno Radni odbor, je za izvještajno razdoblje od 1932. do 1935. godine posvetio puno pažnje prema jačanju mjesnih cionističkih organizacija na način da se brojčano povećava članstvo te ojača cionistička svijest. Propagandni se rad temeljio na posjetima delegata iz Radnog i Saveznog odbora koji su posjećivali pojedina mjesta pri čemu se ističu Zagreb, Osijek, Novi Sad, Beograd te veća mjesta oko njih. Upravo je najviše cionističkih sumišljenika bilo iz Zagreba, pa se taj grad najviše posjećivao zajedno sa širom okolicom.

Prema ovome se Izvještaju može uočiti kako je tijekom prinosa šekela Jugoslavija zaista imala veliku/visoku cionističku svijest jer su se davali u nevelikim razlikama kako u kongresnoj

¹⁹⁴ Savezno vijeće Saveza Cijonista u Kralj. SHS (Zagreb: 1929).

¹⁹⁵ Izvještaj SCJ 1935.

tako i u nekongresnoj godini, za razliku od ostalih zemalja gdje su te oscilacije bile mnogo veće i izraženije.

"(...) *Židov* (časopis, op.a.) nastoji da u svojih čitača probudi osjećaj jedinstva sudbine židovskog naroda." (20) Svrha je *Židova* tridesetih godina bila izvještavanje o Palestini te kulturni preporod židovskog naroda. *Židov* je bio službeno glasilo *Saveza cionista Jugoslavije*, te se stoga nije priklanjao niti jednoj cionističkoj političkoj struji, odnosno u tom je aspektu ostao neutralan.

Savez Židovskog Omladinskog Udruženja okupljao je svu cionističku omladinu Jugoslavije. Unutar *Saveza* stvorila su se dva halučka pokreta¹⁹⁶: *Hašomer hacair* i *Akiba*. Uz njih su i oni članovi koji se nisu priklonili navedenim pokretima, pa su nazvani *Savezna omladina* sa svojom "Irgum stam halucim" koji okuplja halučku i nehalučku omladinu.

Hašomer hacair najjači je dio *Saveza Židovskog Omladinskog Udruženja*. *Akiba* je najmlađi pokret Jugoslavije, čiji su članovi bili orijentirani prema općem cionizmu, djelovao je u tri mjesta, a Zagreb je bio glavni.

5.5.2. PALESTINA I ŽNF

Svjetska cionistička organizacija osnovala je *Židovski narodni fond* (Ž.N.F.) ili Keren Kajemet le-Israel. Taj je Narodni fond osnovan na prijedlogu njemačkog matematičara Hermanna Shapira. Svaka cionistička organizacija u svijetu dobila je zadatak za sakuplja "sredstva za kupovanje zemlje u Palestini (današnjem Izraelu), za gradnju kuća, sadnju stabala, osnivanje i opremanje kibuca, izgradnju škola i fakulteta, bolnica, gradnju cesta i brana itd."¹⁹⁷ Među njima su bile i cionističke organizacije u Hrvatskoj, koje su aktivnije nakon Prvog svjetskog rata. Časopis *Židov* donosio je redovne "izvještaje o akciji s točnim popisom mjesta, osoba i iznosa koji su u pojedine svrhe priloženi."¹⁹⁸ "Prilozi su se davali za točno određene namjene npr. za evakuirane Židove, mirovne čekove, opće darove, hebrejske škole, maslinova drva, dječje sabirne arke, škrabice, pomoć Palestini itd. Oni koji su dali najveće iznose zapisivani su u "zlatnu knjigu"."¹⁹⁹

¹⁹⁶ Halučki pokret odnosi se na mlade cioniste (hebr. *haluc* = pionir) koji su emigrirali u Palestinu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće kako bi razvili nekadašnju židovsku domovinu kroz organizirani rad i razvoj poljoprivrede (Medoff, Waxman, *The A to Z of Zionism*, 90.).

¹⁹⁷ Švob, *Židovi u Hrvatskoj: migracije i promjene u židovskoj populaciji*, 176.

¹⁹⁸ Švob, *Židovi u Hrvatskoj: migracije i promjene u židovskoj populaciji*, 176.

¹⁹⁹ Švob, *Židovi u Hrvatskoj: migracije i promjene u židovskoj populaciji*, 177.

S obzirom da je jedna od važnijih zadaća cionističkog pokreta bilo prikupljanje prinosa, na Kongresu 1906. godine osnovan je *Židovski narodni fond* za Hrvatsku. ŽNF je skupljao prinos do 1907. godine samo u Hrvatskoj i Slavoniji, i to u društvu *Theodor Herzl* u Osijeku. "Zemaljsko povjereništvo ŽNF u Osijeku dokazalo je da sefardski Židovi više gravitiraju Hrvatskoj i Slavoniji negoli prema Beču, pa im je centrala u Kolnu potvrdila prava na Dalmaciju."²⁰⁰

Cionistički su pokret u Hrvatskoj u dvadesetima obilježili projekti za ulaganja u Palestinu. Tridesetih se godina pokret racionalizira: u *Židovu* se objavljuje prospekt za osnivanje "Jugoslavenske zadruge za industriju naranče" koja je bila prva privatna inicijativa u privrednom razvitku židovske Palestine. No, i taj je projekt propao.²⁰¹ Dvadesete su bile početak putovanja u Palestinu, ali tek je u proljeće 1931. stigla prva veća grupa iz Jugoslavije, čije je putovanje organizirala zagrebačka *Esperansa*. Tridesetih je godina 200 zagrebačkih Židova iselilo u Palestinu.²⁰²

Emigracija u Palestinu trebala je biti najbolja potvrda cionističkih uspjeha. Početkom dvadesetih godina malo je jugoslavenskih Židova emigriralo u Palestinu. Do početka 1925. godine 34 mladih Židova iz Jugoslavije krenulo je u Palestinu baviti se poljoprivredom.²⁰³ Do tada je u Palestini izgrađeno više od 100 kibuca²⁰⁴. Jugoslavenska je farma bila zamišljena kao *mošav*: "poljoprivredno naselje s parcelama u privatnom vlasništvu i s individualnom obradom i zaradom, sa zajedničkim zadružnim službama nabavke, prodaje, strojnog parka i infrastrukture."²⁰⁵ Iako je početkom dvadesetih došlo do snažnih arapskih protesta protiv naseljavanja Židova u Palestini, nisu ni uvjeti naseljavanja bili očekivani i obećani. Bez obzira na sve, 1923. godine je središnja tema cionističkih organizacija Jugoslavije bila izgradnja jugoslavenske pionirske farme u Palestini.²⁰⁶ Sljedećih se godina skupljao novac, pa su 1925. godine *halucim* radili na jugoslavenskoj farmi. Zbog problema s lokacijom i kupnjom zemljišta, tek su krenuli u ljeto 1926.

²⁰⁰ Dobrovšak, „Prva konferencija zemaljskog udruženja cionista južnoslavenskih krajeva Austrougarske Monarhije u Brodu na Savi 1909. godine”, 250.

²⁰¹ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 340

²⁰² Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 341.

²⁰³ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 125.

²⁰⁴ Kibuc = poljoprivredna zadruga na principu kolektivnog vlasništva i totalnog egalitarizma (Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 125.).

²⁰⁵ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 125.

²⁰⁶ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 126.

godine. Kupljena je zemlja na ulazu u dolinu Jisreel, dvadesetak km jugoistočno od Haife. Naselje su prozvali *Bet Še'arim* (Dom preostalih).²⁰⁷ Unatoč optimizmu, jugoslavenska se *halučka* farma do proljeća 1928. godine gotovo raspala. Uvjeti su bili loši, zemlja je bila suha, a klimatski uvjeti slabi za takvu vrstu poljoprivredu, uz sitne kradljivce susjeda te ekonomska kriza koja je zahvatila Palestinu. Od predviđenih 10 obitelji, početkom 1932. godine bilo je njih šest: po jedna iz Koprivnice i Bosne, po dvije iz Makedonije i Rusije. "Imali su barake, svaka obitelj po 20 hektara zemlje, dvije obitelji zajedno imaju najmoderniju staju i kokošinjac, poljoprivredne strojeve, siju razne žitarice, imaju nešto grla stoke. Iz ovih je obitelji nastala jezgra za današnje naselje Bet Šearim."²⁰⁸ Jugoslavenska farma nije izoliran slučaj propalog projekta. Dvadesetih je godina to bilo često. Osnivale su se useljeničke organizacije s institucijama iz kojih se kasnije mogla osnovati država Izrael. Bez obzira na uspjeh ili neuspjeh pojedinih projekata, u dvadesetima su stvoreni organizacijski i ekonomski uvjeti za prihvat novih useljenika, čiji je val porastao u tridesetima zbog nacističkih progona. U blizini nesuđene jugoslavenske farme su 1934. useljenici iz Hrvatske s grupom useljenika iz Bukovine osnovali kibuc *Ša'ar Ha-amakim* (Vrata doline) koji je postao jednim od najuspješnijih i najbolje uređenih kibuca u zemlji čak i u 21. stoljeću.²⁰⁹

Cionizam je u tridesetim godinama dosegao svoju punu snagu te iako su članovi bili skloni cionizmu, malo je bilo onih koji su se odlučili za preseljenje u Palestinu. Naime, mnogi su Židovi svoj dom i domovinu pronašli u Hrvatskoj te nisu bili spremni otići u zemlju u kojoj bi pomagali za izgradnju nove države.²¹⁰ Od listopada 1932. do prosinca 1939. samo je 1076 emigranata iz Jugoslavije evidentirano u Palestini.²¹¹

Adolf Böhm u svojem članku *Praktični rad u Palestini* naglašava potrebu da se ojača seljački stalež, obrti te da je važno da je palestinska mladež odgojena u židovskom duhu (u smislu da im engleske, francuske i ine škole nisu jedina opcija). Daje prijedlog kako bi komisija zadužena za Palestinu trebala imati grupe i ciljeve, orijentirane prema poljodjelstvu, kupnji zemljišta,

²⁰⁷ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 128.

²⁰⁸ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 129.

²⁰⁹ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 130.

²¹⁰ Boeckh, „Židovska vjerska općina u Zagrebu do 1941. godine”, 49.

²¹¹ Boeckh, „Židovska vjerska općina u Zagrebu do 1941. godine”, 50.

gospodarstvu. Navodi i kako da se u Palestini stvori društveno i kulturno središte, kao jedna od glavnih zadaća cionizma.²¹²

5.5.3. TRIDESETE

Cionisti su preuzeli dominaciju unutar zagrebačkog i jugoslavenskog židovstva tridesetih godina. Praktički nije postojala druga opcija osim cionizma koji se tada smatrao kao jedino rješenje tadašnjeg života/židovskog pitanja: ne samo Palestina, već kao duhovna obnova židovstva.²¹³ Iako je cionistička struja postala dominantna tridesetih godina 20. stoljeća, nije to bilo u radikalnim oblicima. To znači da je oko 200 zagrebačkih Židova potvrdilo svoju cionističku organizaciju samopožrtvovnim iseljavanjem u Palestinu, dok je su ostali pokret podupirali smo kroz novčane priloge i moralnu podršku.²¹⁴ Dvadesete godine 20. stoljeća karakterizira veliki entuzijazam, dok se u tridesetima cionistički pokret u Hrvatskoj suočava s realizmom. Ne treba zanemariti i pesimizam koji se javlja uslijed jačanja antisemitizma.²¹⁵ Dominacija cionizma tridesetih godina potječe iz sve jačeg vala antisemitizma koji u to vrijeme dolazi iz Hitlerove Njemačke.²¹⁶

Cionistički pokret u međuraću prati svjetska cionistička kretanja, do podjele dolazi 1930-ih. Unutar cionističkog pokreta, tridesetih je godina došlo do podjele na lijeve i opće cioniste, ali tu je bila i treća, revizionistička struja. Vođa revizionističke struje bio je Vladimir Žabotinski. Revizionistička je struja bila jaka u Palestini i nekim europskim židovskim zajednicama. Oni su tražili "reviziju odnosa prema Velikoj Britaniji, za beskompromisno promicanje ideje o židovskoj državi u Palestini, odnosno, za to da se britanska vlast pozitivnije i jasnije deklarira o svojem pristajanju uz cionizam."²¹⁷ Organizacija cionista-revizionista osnovana je 1925. godine. U Jugoslaviji se pojavljuju krajem 1930. na sjednici Vijeća SCJ u Novom Sadu. Prve revizionističke organizaciji u Jugoslaviji organiziraju se od 1933. godine.²¹⁸ *Jevrejsko cionističko-revizionističko društvo* osnovano je 1934. godine u Zagrebu, Varaždinu i Vinkovcima. Revizionisti su se organizirali u *Jugoslavensku cionističku federaciju Vladimir Žabotinski*, koja je nastala na

²¹² Izvještaj Bar Giora 1906., 16-19.

²¹³ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 339.

²¹⁴ 200 godina Židova u Zagrebu, 1988., 20.

²¹⁵ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 105.

²¹⁶ Goldstein, S., *Židovi na tlu Jugoslavije, katalog izložbe*, 139.

²¹⁷ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 352.

²¹⁸ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 352.

konferenciju u Osijeku u studenom 1933. godine.²¹⁹ To su: *Vladimir Jabotinsky*, cionističko-revizionistička organizacija osnovana 1933. u Osijeku, a slična su 1934. osnovana u Vinkovcima i Varaždinu.²²⁰ *Savez cionista Jugoslavije* je 1940. godine osnovalo *Merkaz Ha-tarbut* (Prosvjetno središte), proširivši time djelatnost i na prosvjetni rad."²²¹

Spomenica Saveza Jevrejskih opština Jugoslavije 1919-1969 ne spominje niti cioniste niti *Svjetsku cionističku organizaciju*, iako se govori kako su prije Drugog svjetskog rata razne židovske organizacije i sam Savez imali kontakte s važnim svjetskim židovskim zajednicama i organizacijama.²²²

5.6. CIONIZAM ZA VRIJEME I NAKON HOLOKAUSTA

Cionistički pokret u Jugoslaviji nikada nije bio masovan zbog relativno male zajednice. Također je cionistički entuzijazam ovisio o lokalnim prilikama u židovskoj zajednici. Gotovo svako naselje u Jugoslaviji u kojima su Židovi živjeli imalo je svoju cionističku organizaciju, sa središtem u Zagrebu. Upravo je primjer Jugoslavije *Europska cionistička organizacija* smatrala izvrsnim modelom. Prvo zbog prostorne difuzije, a drugo jer su se organizirale sve važne cionističke aktivnosti, poput brojnog i aktivnog članstva u ograncima, "neovisno prikupljanje novaca, vlastito glasilo, poticanje omladinskih aktivnosti, zdravo jedinstvo pri čemu se i dalje uvažavaju drugačija mišljenja te odlučujući utjecaj na život u židovskim općinama."²²³

Cionizam je bio važan pokret ne samo za duhovnu i kulturnu obnovu židovske zajednice u dijaspori, već je usmjeravao migracije Židova u Palestinu (kasnije državu Izrael) te pripremao zemlju i ljude za novi život u novoj državi. Hrvatska je zajednica bila veoma aktivna u cionističkom pokretu, dio je mladih čak i emigrirao u Palestinu. Polovica preživjelih (oko 20% Židova prije Drugog svjetskog rata) odlučilo se nakon stvaranja države Izrael, 1948. godine, na odlazak.²²⁴ Nakon Drugog svjetska rata s radom nisu nastavljene većina predratnih organizacija,

²¹⁹ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 355.

²²⁰ Brandl, *Židovi u Hrvatskoj od 1944./5. do 1952. godine*, 67.

²²¹ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 244.

²²² Levi, David-Dale (ur.), *Spomenica Saveza Jevrejskih opština Jugoslavije, 1919.-1969.* (Beograd: SJOJ-Srbštampa: 1970.).

²²³ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 114.

²²⁴ Švob, „Židovi Hrvatske i Izrael: osvrt”, 364.

pa tako ni cionističke.²²⁵ Nakon rata, Jugoslavija je zabranila kontakt Židova u Jugoslaviji sa *Svjetskom cionističkom organizacijom*.²²⁶

Zagrebački su cionisti u konačnici uspjeli nametnuti cionizam južnoslavenskim židovskim zajednicama, odnosno "svoje nacionalno-židovske i propalestinske nazore i metode rada."²²⁷ Može se reći kako je Holokaust, od travnja 1941. do svibnja 1945. godine, uništio i predratno Židovstvo, ali i cionizam. Nakon Drugog svjetskog rata, u novom socijalističkom sustavu cionizam nije mogao opstati.²²⁸

6. CIONISTIČKA DRUŠTVA I ORGANIZACIJE U HRVATSKOJ

Do 1919. godine postojala su brojna cionistička udruženja diljem zemlje, ali tek je te 1919. osnovan *Savez cionista Jugoslavije* (kasnije *Savez cionista Kraljevine SHS*) koji je postao krovna organizacija svih cionističkih udruženja, od omladinskih do mjesnih organizacija. Osnovani su se i *Savez Židovskih Omladinskih Udruženja* Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, izviđači te razna djevojačka i ženska društva, o kojima će se više reći u nastavku rada. Mjesnih je cionističkih organizacija bilo u svim većim hrvatskim gradovima: Zagreb, Osijek, Vinkovci, Varaždin, Čakovec, Karlovac, Križevci, Koprivnica, Vukovar itd. Prema dostupnoj literaturi ukratko će se navesti mjesne cionističke organizacije te njihovo djelovanje.

Mjesna cionistička organizacija mogla je biti uspostavljena samo ako je imala najmanje 10 članova. "Blagajnik mjesne zajednice bio je i povjerenik za Židovski narodni fond."²²⁹

U Zagrebu su se do Drugog svjetskog rata osnivala razna društva koja su se bazirala na cionističkom programu, a djelovala su na poljima kulturnog i društvenog života zajednice.²³⁰ Zagrebačka mjesna cionistička organizacija bila je *Židovsko Narodno Društvo* (ŽND). Ciljevi su bili buđenje židovske narodne svijesti, pravo Židova na nacionalnoj osnovi, upoznavanje cijele židovske kulture s naglaskom na hebrejski jezik. Tijekom dvadesetih godina Društvo je imalo

²²⁵ Brandl, *Židovi u Hrvatskoj od 1944./5. do 1952. godine*, 110.

²²⁶ Brandl, *Židovi u Hrvatskoj od 1944./5. do 1952. godine*, 115.

²²⁷ Loker, „Začeci i razvoj cionizma u južnoslavenskim krajevima”, 177.

²²⁸ Loker, „Začeci i razvoj cionizma u južnoslavenskim krajevima”, 177.

²²⁹ Švob, „Židovi Hrvatske i Izrael: osvrt”, 380.

²³⁰ 200 godina Židova u Zagrebu, 1988., 58.

uspona i padova, ali se nakon preseljenja u samostalne prostorije na Zrinjevcu 3, poboljšavaju aktivnosti. Godine 1934. Društvo je imalo 420 članova.²³¹

Od cionističkih društava i organizacija u Hrvatskoj započet ću najprije s križevačkom organizacijom čija se cionistička orijentacija nazire od samih početaka cionizma u Hrvatskoj. Osnivači *Bar Giore* su prilikom osnivanja židovske studentske organizacije uputili molbu za novčanu pomoć i članova i organizacije križevačkoj židovskoj općini.²³² Križevački su Židovi o cionističkom pokretu saznali od dr. Dragutina Weisza koji je u to vrijeme bio student medicine u Beču. Postao je pristašom cionističkih ideja te je 23. veljače 1907. utemeljen *Cionistički klub*. "Memorandum o osnivanju Kluba potpisali su Dragutin Pscherhof, Ljudevit Strauss, dr. Dragutin Weisz i Karlo Rosenthal."²³³ Nakon Prvog svjetskog rata organizaciju vode Ljudevit Strauss, Robert Pscherhof te tajnik Feliks Weinberg. Organizacija *Bnei Israel* postala je centar kulturne i cionističke djelatnosti mjesnih Židova. Unutar *Bnei Israela* prikupljao se novčani prilog u fond *Keren Kajemet*, gdje su križevački Židovi dali značajan prilog. "Članovi općine bili su aktivni i u organizaciji *Keren Hajesod*, prikupivši značajna sredstva u tu svrhu. Sudjelovali su Feliks Weinberger, Zdenko Hirschl te Ladislav Hirschsohn."²³⁴ Članovi *Bnei Israela* bili su povezani s cionističkom omladinom iz cijele Jugoslavije, a sudjelovali su na zajedničkim logorovanjima (Hahšare).²³⁵ Arnold Hoffman bio je predsjednik Židovske općine u Križevcima od 1930. do 1936. godine. S obzirom da je bio "gorljivi cionist", radio je na unaprjeđenju omladinskih i cionistički organizacija, ostavljajući trag u Križevcima.²³⁶ Još se jedno križevačko ime ističe u cionističkom pokretu. Bio je to Ljudevit Strauss, koji je bio i zadnji predsjednik križevačke općine (1940.-1941.).²³⁷

Predsjednicom križevačkog WIZO-a izabrana je Augusta Weisz, a od ostalih aktivistica isticale su se Adela Weisz, Zora Hirschberger i Vera Schwarz. Bile su na skupovima te surađivale

²³¹ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 238.

²³² Renée Weisz-Maleček, *Židovi u Križevcima*, (Zagreb: Židovska općina Zagreb: 2012.).

²³³ Weisz-Maleček, *Židovi u Križevcima*, 84.

²³⁴ Weisz-Maleček, *Židovi u Križevcima*, 87.

²³⁵ Weisz-Maleček, *Židovi u Križevcima*, 87.

²³⁶ Weisz-Maleček, *Židovi u Križevcima*, 45.

²³⁷ Weisz-Maleček, *Židovi u Križevcima*, 45.

sa zemaljskim WIZO-om. Zora Hirschberger bila je neko vrijeme članica Vijeća WIZO-a Jugoslavije.²³⁸

Čakovečka Mjesna cionistička organizacija (MCO) osnovana je 1933. godine, za čije su predsjednike izabrani Otto Jungwirth i Ilija Langer²³⁹, na inicijativu rabina dr. Ilije Grünwalda. Nakon toga općina se uskoro isticala kao cionistička. U cionističkom se duhu organiziraju *Žensko Omladinsko Društvo*, *Židovsko Žensko Društvo*, dječji *Ken-Betar*, a jedan je službenik svoj ured pretvorio u *Palestinski ured*.²⁴⁰

Židovi u Karlovcu bili su podijeljeni na asimilante i cioniste. Naime, početkom 1911. godine javlja se cionistička teza da Židovi, zbog sve jačeg antisemitizma, moraju graditi svoju domovinu u Palestini. Karlovačku cionističku grupu osnovao je mladi rabin Bernard Schitt. U početku je ta grupa bila malobrojna, dvadesetih jača dok je tridesetih bila najjača. U dvadesetima je predsjednik grupe bio Rudolf Gvit. Karlovački su Židovi smatrali da se treba graditi nova država u Palestini, ali dokle god im je dobro u sadašnjoj, nema potrebe za iseljavanjem.²⁴¹

Jedan od protocionista bio je varaždinski rabin Jekutiel Hirschenstein, zvani Simon Jünker.²⁴² Prva cionistička skupina organizirana u Varaždinu osnovana je 1918. godine kada dolaze Eugen Berl i R. Philip, izaslanici Zemaljskog odbora cionističkog saveza Jugoslavije. Oni su održali dogovor s lokalnim Židovima u vezi aktiviranja židovskog narodnog rada pri čemu je izabran akcijski odbor. Neki od članova odbora bili su dr. Artur Krajanski i Herman Herzer. Uloga odbora bila je osnivanje mjesne cionističke organizacije u Varaždinu. U Odbor 1937. godine ulaze Mato Strauss i dr. Dragutin Kohn. Iste je godine obnovljeno povjereništvo Fonda u koji ulaze Dezider Domany, Mato Straus, Flora Hary i E. Weitzner.²⁴³ Godine 1930. u Varaždinu je osnovana Mjesna cionistička organizacija čiji je prvi predsjednik bio dr. Dragutin Kohn, podpredsjednik Desider Domany i tajnik Zoltan Hirschsohn. (5i,370)

²³⁸ Weisz-Maleček, *Židovi u Križevcima*, 87.

²³⁹ Kalšan, *Židovi u Međimurju*, 24.

²⁴⁰ Vladimir Kapun i Đorđe Pal, „Dva stoljeća židovske zajednice u Čakovcu i Međimurju”, *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj*. (1998., 335-357).

²⁴¹ Slavko Goldstein, „Židovska zajednica u Karlovcu”, *Svjetlo*, br. 1-2 (1996., 42-45).

²⁴² Magdalena Lončarić, *Tragom židovske povijesti i kulture u Varaždinu* (Varaždin: Gradski muzej Varaždin: 2003.).

²⁴³ Lončarić, *Tragom židovske povijesti i kulture u Varaždinu*, 24.

U Varaždinu je 25. ožujka 1936. godine osnovana podružnica Cionističko-revizionističke organizacije *Vladimir Žabotinski*.²⁴⁴ Podružnica je odobrena 16. svibnja 1936. godine pod punim nazivom *Mjesna grupa cionističko revizionističke organizacije Vladimir Žabotinski u Varaždinu*. "Cilj organizacije jest: gajenje društvenosti, jevrejske svesti i solidarnosti među članovima. Ljubav i snošljivost među ostalim građanima, uređenje knjižnice, čitaonice, izdavanje novina i knjiga, priređivanje naučnih i stranih tečajeva, predavanja i veselica."²⁴⁵ Organizaciju je osnovalo 10 osnivača, među kojima su bili dr. Hinko Marić, dr. Stern-Hoffman, Maksimilijan Strauss, Slavoljub Marić i Bogdan Dreksler. Organizaciju je vodilo Predsjedništvo s pet članova, a na čelu je bio Benjamin Mandilović.²⁴⁶

Cionistički pokret dolazi u Slavoniju nakon Prvog svjetskog cionističkog kongresa 1897. godine. Dobrovšak smatra da su našički Židovi zbog blizine središta cionističkog pokreta u Hrvatskoj, Osijeku i Đakovu, bili pod utjecajem cionističkih ideja, ali zasigurno ne u velikoj mjeri kako se i očekivalo. U Našicama nije osnovano cionističko društvo.²⁴⁷

Godine 1909. u Brodu na Savi osnovano je *Nacionalno društvo cionista južnoslavenskih zemalja Austro-Ugarske monarhije*.²⁴⁸ U Brodu na Savi osnivaju se razna židovska kulturna i društvena udruženja, među kojima je i Cionističko društvo *Jehuda Halevi* koje je osnovano 1909. godine.²⁴⁹ Društvo je krajem 1911. organiziralo seriju predavanja o cionizmu, a jedan od predavača bio je i poznati cionist David Wolffsohn. Cionizam u Brodu razvijao u pozitivnom smjeru sve do izbivanja Prvog svjetskog rata.²⁵⁰

Za vrijeme Prvog cionističkog kongresa u Osijeku, predlaže se osnivanje osječkog cionističkog društva *Theodor Herzl*. Društvo je s radom započelo 15. kolovoza 1906., odnosno za vrijeme Drugog cionističkog kongresa. Na samom su Kongresu izrađena društvena Pravila. Na

²⁴⁴ Lončarić, *Tragom židovske povijesti i kulture u Varaždinu*, 24.

²⁴⁵ Lončarić, *Tragom židovske povijesti i kulture u Varaždinu*, 25.

²⁴⁶ Lončarić, *Tragom židovske povijesti i kulture u Varaždinu*, 25.

²⁴⁷ Dobrovšak, Ljiljana, „Židovi u Našicama do Holokausta”, *Židovi u našičkom kraju: zbornik radova* (2011., 7-24).

²⁴⁸ Goldstein, S., *Židovi na tlu Jugoslavije, katalog izložbe*, 207.

²⁴⁹ Dobrovšak, „Prva konferencija zemaljskog udruženja cionista južnoslavenskih krajeva Austrougarske Monarhije u Brodu na Savi 1909. godine”, 245.

²⁵⁰ Dobrovšak, „Prva konferencija zemaljskog udruženja cionista južnoslavenskih krajeva Austrougarske Monarhije u Brodu na Savi 1909. godine”, 247.

građanskoj cionističkoj skupštini prijavilo se više od 100 članova.²⁵¹ Za predsjednika je izabran Ignat Natan Schulhof, za potpredsjednika Oskar Kohlbach, prvog tajnika Aladar Klein, drugi tajnik i knjižničar Ervin Krauss, blagajnik Max Krauss, a članovi odbora su Hugo Spitzer, Oskar Kolbach, Izidor Arminski, Emil Spitzer, Makso/Max Krauss, Josip Gustav Krauss, Aladar Klein, Herman i Ervin Krauss.²⁵² Cilj je Društva "bilo širenje cionističke ideje među osječkim građanstvom, kao i uspostava knjižnice u kojoj će se sakupljati cionistička publikacija."²⁵³ Prostorije Društva najprije su se nalazile u gornjogradskoj Židovskoj općini, da bi se od 1. travnja 1907. preselile u Kunezovu kuću (Jägerova ulica). Društvo je 12. rujna 1906. ugodilo Marka Ehrenpreis, bivšeg đakovačkog rabina koji je u to vrijeme službu vršio u Bugarskoj, gdje je održao predavanje o cionističkom pokretu, a kasnije je izdana brošura tog predavanja *Decenij cionizma*. Uži cionistički akcioni odbor iz Kölna povjerio je krajem 1906. godine Društvu, kao predstavnicima cionističkog pokreta u Hrvatskoj, ubiranje šekela za Židovski narodni fond u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Srbiji. Ervin Krauss postao je upravitelj ŽNF-a.²⁵⁴

Tijekom 1906. i 1907. godine Društvo je organiziralo nekoliko predavanja o cionizmu koje su održali M. Ehrenpreis (dva predavanja) i Oton Kraus. S obzirom da je cilj Društva bila uspostava knjižnice, osnovana je *Židovska čitaonica* u travnju 1907. godine. Čitaonica se nalazila u Kunezovoj kući i bila je otvorena za članove ponedjeljkom i petkom. Za osmi cionistički kongres u Haagu, izabrana su dva predstavnika iz Društva: Schulhoff i Spitzer, od kojih je Spitzera tada izabran u odbor Svjetskog cionističkog udruženja. Glavna skupština cionističkog društva Theodor Herl održana je 8. prosinca 1907. godine. Predsjednik Schulhof jednoglasno je potvrđen dok je za potpredsjednika izabran Oskar Kohlbach, blagajnika Leopold Singer, prvog tajnika Aladar Klein, a za drugog tajnika Karlo/Dragutin Zwiebach.²⁵⁵ Društveni odbornici bili su Max Krauss, Hugo Spitzer, Leopold Singer, Žiga Schwarz, Ludwig/Ljudevit Bozsán/Bossan, Edmund Fischer, Samuel Wolf, Ervin Kraus, Fanny/Fanika Ungar, Elsa Rechnitz i Stefi/Stefanija Pfeifer. Društvo

²⁵¹ Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, 252.

²⁵² Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, 253.

²⁵³ Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, 253.

²⁵⁴ Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, 253.

²⁵⁵ Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, 254.

je tada brojalo 200 članova.²⁵⁶ Rad cionističkog društva je tijekom Prvog svjetskog rata bio zabranjen.²⁵⁷

Židovska čitaonica nije djelovala samostalno, a članovi su za vrijeme Prvog svjetskog rata djelovali samo u dobrovoljačkim akcijama i prikupljanju pomoći. Odbor *Čitaonice*, s Spitzerom i Schulhofom na čelu, utemeljen je u listopadu 1917. godine kako bi se *Čitaonica* pokrenula kao društvo.²⁵⁸ Na *Čitaonicu* se gleda kao na "potrebu za kulturnom i nacionalnom vezom među židovstvom i sa svrhom da svojim članovima pruže aktualnu židovsku publicistiku i da ih na taj način upoznaju sa svim važnijim događajima u židovskom svijetu. Utemeljiteljska skupština sastala se 6. studenog 1917. godine u zgradi gornjogradske bogoštovne Općine u Kolodvorskoj (Radićevoj) i ustanovila pravila te izabrala odbor: predsjednik I.N. Schulhof, potpredsjednik Hugo Spitzer, tajnik Mirko Krauss, blagajnik Lavoslav Singer, knjižničar Ervin Kraus."²⁵⁹ *Čitaonica* je službeno otvorena 15. siječnja 1919. godine.²⁶⁰

Nakon Prvog svjetskog rata *Cionistička organizacija Theodor Herzl* nastavlja s radom, ali je izgubila prijeratnu ulogu. Istovremeno Osijek prestaje biti centar cionističkog pokreta. Ali Židovska je općina na svojoj sjednici vijeća 26. prosinca 1918. godine usvojila cionistički program s ciljem zastupanja cionističkih težnji te je pritom postala prva cionistička općina u Hrvatskoj.²⁶¹

Mjesna cionistička organizacija u Vinkovcima predala je molbu za odobrenje rada 9. travnja 1904. godine Visokoj kr. hrvatskoj, slavonskoj, dalmatinskoj zemaljskoj vladi, Odjelu za unutarnje poslove u Zagrebu. Molbu je potpisalo deset vinkovačkih Židova: dr. Armin Lavoslav Lederer, Jakov Spitzer, Emanuel Marberger, Sigismund Kanitz, Leopold ...?, Alex Grünfeld, Isac Schlesinger, Mavro Marberger, Mail Hirschberger te Leon Stein. Nema podataka o djelovanju Društva *Zion* prije i nakon Prvog svjetskog rata. Dana 18. studenoga 1920. godine Mjesna je cionistička organizacija održala glavnu skupštinu. Na skupštini je izabran odbor u sljedećem sastavu: predsjednik je Lavoslav Stein, potpredsjednik dr. Ignjat Lang, prvi tajnik dr. Jakob Stanić,

²⁵⁶ Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, 255.

²⁵⁷ Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, 257.

²⁵⁸ Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, 257.

²⁵⁹ Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, 257.

²⁶⁰ Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, 259.

²⁶¹ Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, 291.

drugi tajnik Vilma Pollak, a za blagajnika Hugo Deitelbaum. "Za Židovski narodni fond izabrani su Vilko Ornstein i Žiga Brichta, uz stalnog dotadašnjeg povjerenika Sidu Zilzer."²⁶²

U Vinkovcima je djelovalo i Djevojačko društvo *Moria*. Redovito se prikupljala novčana pomoć za Židovski narodni fond, čija je povjerenica bila Sida Zilzer, a podaci su se objavljivali u *Židovu*. U Vinkovcima je osnovana podružnica WIZO-a, čija je predsjednica bila Rozalija Ornstein.²⁶³ Postojala je i Cionistička omladina, udruženje koje je imalo knjižnicu i čitaonicu te gombaku sekciju. Udruženje je osnovalo Športski klub *Herut*. Spominje se Adolf Preiss.²⁶⁴

Godine 1923. cionističko društvo još djeluje pod nazivom Mjesna cionistička organizacija.²⁶⁵ Na temelju Pravila SCJ iz 1924., izrađena su nova Pravila *Jevrejskog cionističko-revizionističkog društva* u Vinkovcima, 1.3.1934. Pravila je potpisao odbor u sastavu: Zlatko Gross, Josip Jaffa, Milan Šlomović, Ignjat Šlomović, Aleksandar Lipkowitz, Stevan Kastner, Dragutin Haberman i Isidor Zabludovski.²⁶⁶ Paragraf 2. Pravila glasi: "*Svrha društva*: Svrha je društva: gajenje društvenosti, jevrejske svijesti i solidarnosti među članovima, ljubav i snošljivost prema ostalim građanima, uredjenje knjižnice, čitaonice, izdavanje novina i knjiga, priredjivanje poučnih i stručnih tečajeva, predavanje i veselica. Uredovni i saobraćajni mu je jezik jugoslavenski. Pečat je okrugao sa šestorokrakom zvijezdom u sredini. Naziv pečata: Jevrejsko cionističko-revizionističko društvo, Vinkovci."²⁶⁷

Nakon Prvog svjetskog rata, cionistički se pokret razvija i u Vukovaru. Pokret je dobivao sve više pristaša dok općina nije postala cionistička. U međuratnom se razdoblju osnivaju razna društva koja su imala cionističku orijentaciju.²⁶⁸ U Vukovaru je mjesna cionistička organizacija u travnju 1926. godine imala skupštinu na kojoj je prisustvovao dr. Nikola Tolnauer. On je bio predsjednik MCO-a, inače iz Osijeka, te je na skupštini bio izaslanik Radnog odbora Saveza

²⁶² Tomo Šalić, *Židovi u Vinkovcima i okolici* (Osijek: Židovska općina Osijek i KD Miroslav Šalom Freiburger:2002.).

²⁶³ Šalić, *Židovi u Vinkovcima i okolici*, 326.

²⁶⁴ Šalić, *Židovi u Vinkovcima i okolici*, 323.

²⁶⁵ Šalić, *Židovi u Vinkovcima i okolici*, 325.

²⁶⁶ Šalić, *Židovi u Vinkovcima i okolici*, 325.

²⁶⁷ Šalić, *Židovi u Vinkovcima i okolici*, 325.

²⁶⁸ Ljiljana Dobrovšak, *Židovi u Srijemu: od doseljenja do Holokausta* (Zagreb: Državni arhiv u Vukovaru: 2017.).

cionista.²⁶⁹ Svake je godine Mjesna cionistička organizacija organizirala razna predavanja s cionističkom tematikom²⁷⁰, sve do uspostave NDH.²⁷¹

Iz knjige *Židovi u Srijemu* doznaje se kako je WIZO bila veoma aktivna u raznim društvenim aktivnostima u Vukovaru.²⁷² Podružnica WIZO-a u Vukovaru osnovana je u svibnju 1929. nakon kongresa Saveznog vijeća u Beogradu. Mjesna je podružnica stvorena zahvaljujući radu Claire Pfeffermann. Osnivačka skupština WIZO održala se 15. rujna 1929. kada su izabrane Antonija Pfeffermann za predsjednicu, Claire Pfeffermann za tajnicu, dok su odbornice bile Ernestina Baum i Anna Herzog. Sastanci podružnice održavali su se jednom tjedno na čajankama gdje su se održavala kratka predavanja te čitali odlomci iz knjiga i časopisa.²⁷³ U Vukovaru je u lipnju 1909. osnovana *Organizacija cionističke omladine vukovarske/Cionistička organizacija omladine vukovarske/Mjesna Jevrejska organizacija* (MJO). Predstavnicu Društva već su u kolovozu iste godine sudjelovali u radu Zemaljske konferencije cionista u Brodu na Savi.²⁷⁴ Društvo nije djelovalo za vrijeme Prvog svjetskog rata. Obnavlja se 23. prosinca 1918. kada su Armin Baum, F. Baum, B. Freund, A. Herzl i O. Winkler sazvali židovsku omladinu kako bi se organizirao rad cionističkog pokreta u Vukovaru.²⁷⁵ Krajem dvadesetih broj članova je opadao zbog čestih smrti cionističkih članova te odlaska mladih iz Vukovara.²⁷⁶

U Iloku je osnovana Mjesna cionistička organizacija u kolovozu 1919., unatoč protivljenju općine i rabina. Predsjednik je bio Emanuel Lang, potpredsjednik Viktor Galandauer, tajnik Adolf Stern, blagajnik Adam Stättler, a odbornici Hugo Lang, H. Händler i Daniel Fried.²⁷⁷ Općenito se može reći kako iločka židovska zajednica nije bila pobornik cionističkog pokreta.²⁷⁸

Za ostale mjesne cionističke organizacije nije pronađeno dovoljno izvora za opis njihovog rada, već samo gdje su postojale. Oskar Rosemberg (1884.-1941.) bio je član osnivačkog odbora

²⁶⁹ Dobrovšak, *Židovi u Srijemu: od doseljenja do Holokausta*, 224.

²⁷⁰ Dobrovšak, *Židovi u Srijemu: od doseljenja do Holokausta*, 228.

²⁷¹ Dobrovšak, *Židovi u Srijemu: od doseljenja do Holokausta*, 232.

²⁷² Dobrovšak, *Židovi u Srijemu: od doseljenja do Holokausta*, 231.

²⁷³ Dobrovšak, *Židovi u Srijemu: od doseljenja do Holokausta*, 243.

²⁷⁴ Dobrovšak, *Židovi u Srijemu: od doseljenja do Holokausta*, 244.

²⁷⁵ Dobrovšak, *Židovi u Srijemu: od doseljenja do Holokausta*, 245.

²⁷⁶ Dobrovšak, *Židovi u Srijemu: od doseljenja do Holokausta*, 246.

²⁷⁷ Dobrovšak, *Židovi u Srijemu: od doseljenja do Holokausta*, 251.

²⁷⁸ Dobrovšak, *Židovi u Srijemu: od doseljenja do Holokausta*, 252.

riječkog Cionističkog društva (Societa sionistica, 1911.).²⁷⁹ U Požegi su djelovali Cionističko omladinsko udruženje te Udruga cionističkih žena.²⁸⁰

Cionista je u Koprivnici bilo malo. Neki od članova cionističkog pokreta bili su Ignaz Gross, Milan Scheyer i Milan Reich. Osnovano je i omladinsko cionističko društvo čiji je najaktivniji član i osnivač bio Jožo Milhofer.²⁸¹ Milan Pollak (1902. – 1976.) iz Bjelovara bio je aktivan u bjelovarskoj cionističkoj organizaciji.²⁸² Lavoslav Kadelburg (1910.-1994.) iz Vinkovaca bio je član upravnog odbora Židovskog akademskog udruženja *Judeja*. U Vrscu je postao predsjednikom "Mesne cionističke organizacije" do 1939. godine.²⁸³ Milica Bing propagirala je cionizam u Virovitici. Virovitički su se Židovi opredijelili za cionizam, a manji i to omladinski dio za revizionizam.²⁸⁴

Polet rada mjesnih cionističkih organizacija je od 1927. godine. Iz uplata za *Keren Hajesod* za 1926./1927. godinu vidi se gdje su bile proniknute cionističke ideje. To je poslužilo pogotovo u primorskim mjestima za koje gotovo i nema podataka o cionističkim društvima i/ili pokretu. Stoga je ova uplata važna u pogledu manjih mjesta koji su bili cionistički orijentirani, ali bez organizacija i društva. U Dalmaciji uplate su stigle iz: Dubrovnika, Splita i Vrpolja. Od manjih mjesta Kontinentalne Hrvatske treba istaknuti: Đurđevac, Kutjevo, Lipik, Ludbreg, Novi Marof, Pakrac, Savski Marof, Slatina Podravska, Središće (Mursko op.a.), Sv. Ivan Zelina. Iz uplate se vidi kako je od uplaćenih 1 240 207,25 dinara čak 996 270,25 (80%) došlo iz Hrvatske, Slavonije i Međimurja, koja su zapravo tada bila ekonomski, gospodarski, ali i cionistički najrazvijeniji dio Kraljevine SHS.²⁸⁵ (Prilog 3)

Stanje šekelske akcije za 1928. godinu pokazuje kako se broj mjesta koji su uplatili prihod povećao. U ukupnom broju radi se o tri mjesta, ali zapravo neka mjesta (Đurđevac, Kutjevo, Novi

²⁷⁹ Irvin Lukežić, „Židovi na Sušaku”, *Suščka revija*, 26/27 (1999., 109-129).

²⁸⁰ Vesna Rapo, „Židovska zajednica u Požegi”, *Zlatna dolina – Zbornik radova Požeštine*, 1 (1995., 189-200).

²⁸¹ Krešimir Švarc, „Prilozi za povijest koprivničkih Židova”, *Podravski zbornik* (1991., 167-182).

²⁸² Brandl, *Židovi u Hrvatskoj od 1944./5. do 1952. godine*, 200.

²⁸³ Brandl, *Židovi u Hrvatskoj od 1944./5. do 1952. godine*, 200.

²⁸⁴ Marko Weiss, „Iz povijesti židovske općine u Virovitici”, *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj*. (1998., 384-391).

²⁸⁵ Izvještaj Saveznog odbora SCSHS 1927., 5

Marof, Sv. Ivan Zelina) nisu uplatili. Mjesta koja su sudjelovali u šekelskoj akciji za 1928. godinu su: Bjelovar, Brod na Savi, Čakovec, Daruvar, Đakovo, Donji Miholjac, Dubrovnik, Glina, Grubišno Polje, Ivanić Grad, Karlovac, Koprivnica, Kostajnica, Križevci, Lipik, Ludbreg, Našice, Nova Gradiška, Ogulin, Osijek, Pakrac, Požega, Savski Marof, Sisak, Slatina, Split, Varaždin, Vinkovci, Virovitica, Vukovar, Zagreb.²⁸⁶

Iz tablice šekelske akcije za 1933., 1934. te 1935. godinu može se vidjeti širenje cionističkog pokreta u još neka manja mjesta koja su na prostoru današnje Hrvatske, odnosno da su mještani Židovi tih mjesta bili u tom pokretu ili ga kroz uplaćivanje šekela podržavali: Andrijevi, Bedekovčina, Beli Manastir, Brod Slavonski, Donji Miholjac, Dugo Selo, Đurđenovac (Gjurgjenovac), Đurđevac (Gjurgjevac), Glina, Grubišno Polje, Ilok, Jastrebarsko, Kostajnica, Kula, Leskovac, Lipik, Ludbreg, Nova Gradiška, Ogulin, Pakrac, Podravska Slatina, Savski Marof, Susak, Županja. Jedino je nepoznato o kojem se mjestu Visoko radi, onome u Bosni i Hercegovini ili u Hrvatskoj, tako da je izuzet iz analize. Od velikih mjesta u kojima su i bila cionistička društva su: Bjelovar, Čakovec, Daruvar, Đakovo, Dubrovnik, Karlovac, Koprivnica, Križevci, Kutina, Našice, Osijek, Požega Slavonska, Sisak, Varaždin, Vinkovci, Vukovar, Virovitica, Vukovar i Zagreb. Od 110 popisanih mjesta (s izuzetkom Visokog), 42 su hrvatska mjesta davali prinos. To čini 38% od svih naselja, odnosno Hrvatska i Slavonija (zajedno s Međimurjem i Srijemom) ima najveći udio u prinosima, 14,6%.²⁸⁷ Iz izvještaja i dostupne literature može se zaključiti o prostornoj disperziji cionističkih mjesta. Kao što je već spomenuto, glavna su cionistička mjesta na području Hrvatske Zagreb, Osijek i Slavonski Brod. Najviše je mjesta s osviještenom cionističkom misli upravo u njihovoj okolini jer mještani mogu doći do informacija o cionizmu u tim gradovima kojima oni gravitiraju. Najviše je mjesta ipak oko Zagreba. Što se tiče Primorske Hrvatske, u tim su mjestima bile manje zajednice pa osnivanje društava nije bilo potrebno. Jedina je iznimka riječko društvo. Pa ipak, iz ovih se izvještaja šekelskih akcija vidjelo da je u Dubrovniku i Splitu postojalo Židova koji su bili zagovornici cionizma.

²⁸⁶ Savezno vijeće SCSHS 1929, 28-30

²⁸⁷ Izvještaj SCJ 1935., 8-10

7. IZDANJA I NOVINE

7.1. ŽIDOVSKA SMOTRA

Središte je misli mladih cionista časopis *Židovska smotra* koji počinje izlaziti 1906. godine. U njemu se nalaze načela političkog cionizma, a namijenjen je trećoj generaciji Židova koja je obrazovana i čiji je materinji jezik hrvatski.²⁸⁸ Kao prvi židovski list izlazila je do 1914. godine. U početku je to bio mjesečnik, a kasnije polumjesečnik. Ključnu ulogu u pokretanju *Smotre* imala su braća Aleksandar i Herman Licht.²⁸⁹ Aleksandar Licht je još kao student prava pokrenuo *Židovsku smotru*, ali uz materijalnu pomoć svoga oca Hermanna.²⁹⁰ Herman Licht bio je vlasnik, izdavač i odgovorni urednik do 1909. godine kada *Smotra* postaje službeno glasilo *Zemaljskog udruženja cionista iz južnoslavenskih zemalja Austro-Ugarske Monarhije*. Tada je sjedište bilo u Osijeku, a od 1911. godine u Zagrebu.²⁹¹

Židovska je smotra imala snažan kulturni pečat: redovno je, uz ideološke, analitičke ili polemičke tekstove donosila i beletrističke priloge, originalne i prevedene radove židovskih pisaca i pjesnika, ilustrirana je bila reprodukcijama židovskih slikara i grafičara, a donosila je, dakako i niz informacija iz židovskog svijeta, i, posebno, iz cionističkog pokreta. Informacije iz Hrvatske i ostalih južnoslavenskih zemalja (koje nisu zauzimali ni deseti dio prostora lista) uglavnom su bile objavljivane na njemačkom jeziku, kako bi bile pristupačne što širem čitateljskom krugu u židovskom svijetu.²⁹² Najveći je broj uvodnika napisao Aleksandar Licht, ali piše i druge priloge unutar lista.²⁹³ Dr. Lavoslav Šik bio je vanjski suradnik *Židovske smotre*.²⁹⁴

7.2. ŽIDOV

Mladi židovski intelektualci koji su bili okupljeni oko *Smotre* sadržavali su jezgru odgovornu za pokretanje lista *Židov* 1917. godine. U početku je izlazio kao dvotjednik, potom svakih deset dana, a od 1922. je tjednik (na zagrebačkim se ulicama pojavljivao petkom

²⁸⁸ Gross, „Ravnopravnost bez jednakovrijednosti”, 107.

²⁸⁹ Živko Gruden, „Židovi u novinarstvu u Hrvatskoj”, *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj* (1998., 253-259).

²⁹⁰ Gross, „Ravnopravnost bez jednakovrijednosti”, 110.

²⁹¹ Gruden, „Židovi u novinarstvu u Hrvatskoj”, 254.

²⁹² Gruden, „Židovi u novinarstvu u Hrvatskoj”, 254.

²⁹³ Gruden, „Židovi u novinarstvu u Hrvatskoj”, 254.

²⁹⁴ Gruden, „Židovi u novinarstvu u Hrvatskoj”, 255.

poslijepodne). Prvi broj lista *Židov* izašao je na židovsku Novu godinu (*Roš hašana*), u listopadu 1917. godine. Tada su u redakciji bili prof. Aleksa Szemnitz, dr. Edmund Fischer i Lav Stern. *Židov* se smatra nasljednikom *Židovske smotre*, a nalikovao joj je izgledom, rubrikama i idejnom orijentacijom. Edmund Fischer bio je urednik *Židova* od prvog broja do 1922. godine, zatim ga nasljeđuje Alfred Singer, a kasnije Joel Rosenberger.²⁹⁵

Uredništvo u uvodniku prvog broja ističe kako list *Židov* ne pripada "ni jednoj političkoj, vjerskoj, socijalnoj ili kulturnoj stranci ili struji, već služi isključivo židovskim interesima". (*Židov* /1917) List *Židov* tijekom cijelog izlaženja dosljedan je cionističkoj orijentaciji, a kada dolazi do razdvajanja u cionističkome pokretu tridesetih godine, bliži je lijevim nego općim cionistima.²⁹⁶ Od listopada 1918. godine postaje službeno glasilo Zemaljskog odbora Saveza cionista iz jugoslavenskih zemalja. *Židov* je bio jedini židovski list u Jugoslaviji koji je izlazio bez prekida (od 1917. do 1941.).²⁹⁷ Ujedno je i najznačajniji list hrvatske i jugoslavenske židovske zajednice.²⁹⁸ Za razliku od *Židovske smotre*, *Židov* je u potpunosti bio pisan na hrvatskom jeziku.²⁹⁹

Cionistička se orijentacija vidi po odabiru tema. U pravilu se više od polovice broja bavi Palestinom: njenim naseljavanjem, izgradnjom, otkupom zemljišta itd. Također se izvještava od djelatnosti cionista u Jugoslaviji, registriraju se antisemitske pojave, donose kratke vijesti iz svijeta, od dvadesetih se objavljuju vijesti o zarukama i vjenčanjima, od 1932. i čitulje, od 1934. i anegdote iz židovskog i nežidovskog svijeta.³⁰⁰ List *Židov* bio je borben prema drugim strujanjima hrvatskog i jugoslavenskog židovstva, anticionistima, odnosno asimilantima. "List se dobrim dijelom financirao pretplatom cionističkih pristaša, dijelom dotacijama SCJ-a."³⁰¹ *Židov* je bio jedan od najtiražnijih židovskih listova u Jugoslaviji.³⁰²

²⁹⁵ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 37.

²⁹⁶ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 38.

²⁹⁷ Lederer-Lador, „Tri fragmenta o cionizmu”, 180.

²⁹⁸ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 40.

²⁹⁹ Goldstein, S., *Židovi na tlu Jugoslavije, katalog izložbe*, 138.

³⁰⁰ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 40.

³⁰¹ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 41.

³⁰² Goldstein, S., *Židovi na tlu Jugoslavije, katalog izložbe*, 138.

7.3 OSTALE PUBLIKACIJE

U Brodskom židovskom listu *Hadegel* (izlazio od 1921.) objavljuju se članci cionističke tematike: *Iz našeg fronta u erez-jisraelu, Iz cionističkog pokreta u Jugoslaviji*.³⁰³ U Zagrebu od 1937. do 1939. godine izlazi cionističko-revizionistički list *Jevrejska tribuna*, čiji je urednik bio Teodor Büchler.³⁰⁴

Osim cionističkih glasila *Židovska smotra* pa *Židov*, koji su bili namijenjeni odraslim čitateljima, izdaje se i cionistički časopis za djecu i omladinu *Gideon*. Časopis je izlazio od 1919. do 1926. godine kao glasilo *Saveza Židovskih Omladinskih Udruženja*. Časopis donosi teme o cionizmu, omladinskom pokretu, Palestini, likovnim umjetnostima, glazbi, književnosti, sportu. Cilj *Gideona* je obnova hrvatskog i jugoslavenskog židovstva, posebno njegove omladine. Bez obzira na popularnost, čak i izvan cionističkih krugova, zbog financijskih je poteškoća ubrzo prestao izlaziti. Već sljedeće godine naslijedio ga je *Hanoar* koji izlazi od 1927. do 1937. godine. "Kao list jevrejske omladine, nije gajio samo čistu umjetnost literarnog stvaranja, nego je i propagirao jezgru htijenja – cionizam omladine."³⁰⁵ *Hanoar* je zapravo jedan ozbiljan časopis koji se reklamira kao omladinski glasnik, ali sadrži materijala sa svih životnih područja židovstva. Pavao Wertheim bio je urednik do 1932. godine, a potom preuzimaju Cvi Rothmüller i Hanan Präger. U časopisu se tiskaju prevedeni tekstovi židovskih publicista, političara iz Palestine i dijaspore. "Od suradnika iz zemlje dominira generacija koja je rođena početkom stoljeća"³⁰⁶, koja je zapravo druga generacija cionista uglavnom opredjeljenja za lijeve cioniste i *Hašomer Hacair* ili komuniste, a neki su čak (Cvi Rothmüller) emigrirali u Izrael. *Hanoar* je izlazio kao tromjesečnik u nakladi od 1000 do 1200 komada. Imao je 740 pretplatnika.³⁰⁷ Za *Hanoar* su kraće priloge pisali vođe cionističkog pokreta poput Aleksandra Lichta i Joela Rozenberga. U *Hanoaru* prevladavaju članci ideološkog karaktera. Nije samo važno ostvariti politički cilj cionizma, već je

³⁰³ Stribor Uzelac Schewendeman, „Krhotine iz povijesti židovske zajednice u Slavanskom Brodu”, *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj*. (1998., 392-405).

³⁰⁴ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 334.

³⁰⁵ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 230.

³⁰⁶ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 230.

³⁰⁷ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 231.

važna duhovna obnova naroda koji će tako potaknuti stvaranje Izraela.³⁰⁸ Glasilo *Saveza cionista Jugoslavije* bio je *Židov*, a cionisti revizionisti imaju *Malchut Jisrael*.³⁰⁹

Između dva svjetska rata objavljuju se različiti propagandni materijali, knjižice i slično o cionizmu. Na primjer *Židovska kolonizacija Palestine* Cvi Rothmüllera 1925. godine, Cvi Rothmüller i Pavao Wertheim izdali su *Ideologiju cionizma* 1928. Tiskaju se književna djela koja populariziraju Palestina, ali i djela židovskih pisaca, pogotovo onih koji već žive u Palestini.³¹⁰

Biblioteka Gideon odabrala je za svoju prvu izdanu knjigu djelo Cvija Rothmüllera, *Židovska kolonizacija Palestine*. S obzirom da je izdavač Savez Židovskih Omladinskih Udruženja željeli su izdati s kojima bi se upoznali s temeljnim pitanjima cionizma i cionističkog rada do 1925. godine, s naglaskom na kolonizaciju Palestine.³¹¹

Dr. Lavoslav Šik je još kao student objavljivao u cionističkom časopisu *Die Welt*. U glasilu hrvatskih naprednjaka *Pokret*, objavio je 1904. godine seriju članaka o *Židovskom pitanju i cionizmu*, koja je kasnije izdana u obliku brošure te time postala prva cionistička knjiga na hrvatskom.³¹²

5.4. IDEOLOGIJA CIONIZMA

Pavao Wertheim i Cvi Rothmüller napisali su knjigu *Ideologija cionizma: povijesni pregled cionističkih sistema*. Knjižicu je 1928. godine izdao *Savez Židovskih Omladinskih Udruženja*. U samom uvodu knjižice stoji kako je to "prvi suvisli prikaz cionističkih sistema na hrvatskome jeziku."³¹³ Autori su u njoj željeli navesti sve događaje i uzroke nastanka antisemitizma te kako je došlo do stvaranja ideje cionizma, tko su bitni autori i djela s kojima bi

³⁰⁸ Andreja Preger, „Jevrejska omladinska društva u Jugoslaviji od 1926. do 1941. godine”, *Jevrejska omladinska društva na tlu Jugoslavije, 1919-1941* (1995., 17-25).

³⁰⁹ Naida Mihal Brandl, „Židovski identitet/i u Hrvatskoj nakon Drugog svjetskog rata: kratak pregled”, *Nacionalne manjine u Hrvatskoj i Hrvati kao manjina-europski izazovi* (2015.), 167-194.; Brandl, *Židovi u Hrvatskoj od 1944./5. do 1952. godine*, 63.

³¹⁰ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 231.

³¹¹ Cvi Rothmüller, *Židovska kolonizacija Palestine* (Zagreb: Savez Židovskih Omladinskih Udruženja: 1925.).

³¹² Gruden, „Židovi u novinarstvu u Hrvatskoj”, 255.

³¹³ Pavao Wertheim i Cvi Rothmüller, *Ideologija cionizma: povijesni pregled cionističkih sistema* (Zagreb: Savez Židovskih Omladinskih Udruženja u Kraljevini SHS: 1928.).

zapravo jedan cionist trebao biti upoznat. Napravili su prvi pregled razvoja cionizma, od prvih težnji i ideja, stvaranje pokreta te naposljetku raslojenost u nekoliko struja (politička, kulturna, religijska, socijalna), svaki s najvažnijim idejama, predstavnicima, odnosu prema cionizmu te odnos sa židovskim narodom.

Važno je naglasiti kako antisemitizam nije doveo Židove do cionizma, odnosno nije glavni razlog već je bio samo vanjski uzrok i izazivač. Prema Wertheimu i Rothmülleru u "Ideologiji cionizma"³¹⁴ unutarjni/glavni je uzrok "nacionalno-religiozni karakter židovstva i svijest o njegovoj vrijednosti." To znači da se željelo oživjeti i vratiti židovska kultura, vjera i jezik u svijest sve većeg broja asimiliranih Židova.³¹⁵ Raspadom Osmanskog carstva jača razmišljanje kako židovskog tako i nežidovskog stanovništva za vraćanje Palestine židovskom narodu. Također su engleski državnici bili skloni židovskoj kolonizaciji Palestine.³¹⁶

Mosses Hess izdao je knjigu 1862. godine Rim i Jeruzalem (*Rom und Jerusalem*) što je zapravo "prvi sažeti glas moderne cionističke ideologije". On smatra da je važno da Židov u sebi osvijesti svoje židovstvo, nauči jezik, da smatra Palestinu svojom domovinom. Osnivač političkog cionizma je Rus dr. Leon Pinsker, sa svojom brošurou *Autoemancipacija* (1882.) napisana na njemačkome jeziku.³¹⁷ Smatra da asimilacija i emancipacija nisu adekvatno rješenje židovskog naroda, već židovski narod treba biti ravnopravan s ostalima, a to se može dogoditi isključivo autoemancipacijom, tj. samopomoći. Židovski narod mora imati svoju državu, ali nije nužno da to bude izričito Palestina.³¹⁸ Osnovna pretpostavka djela bila je da je mržnja prema Židovima ukorijenjena u Judeofobiji (strah od židovskog bestjelesnog, abnormalnog postojanja, nalik strahu od duhova). Samo bi povratak Židova normalnom političkom stanju, odnosno vlastitoj državi, mogao učiniti nacijom i izbrisati Židovsku mržnju.³¹⁹ Hess nije uspio osnovati cionističku organizaciju dužeg vijeka te je osnova cionističkog pokreta politika na koju se grade svi ostali ciljevi.³²⁰

³¹⁴ Wertheim i Rothmüller, *Ideologija cionizma: povijesni pregled cionističkih sistema*, 10.

³¹⁵ Wertheim i Rothmüller, *Ideologija cionizma: povijesni pregled cionističkih sistema*, 10.

³¹⁶ Wertheim i Rothmüller, *Ideologija cionizma: povijesni pregled cionističkih sistema*, 11.

³¹⁷ Wertheim i Rothmüller, *Ideologija cionizma: povijesni pregled cionističkih sistema*, 15.

³¹⁸ Wertheim i Rothmüller, *Ideologija cionizma: povijesni pregled cionističkih sistema*, 17.

³¹⁹ Laquer, *The History of Zionism*, 895.

³²⁰ Wertheim i Rothmüller, *Ideologija cionizma: povijesni pregled cionističkih sistema*, 18.

Polazište Herzlove ideje je antisemitizam prema kojemu su svi Židovi jedan narod, bez obzira na njihovo obrazovanje ili stupanj asimilacije. Antisemitizam je neprijatelj.³²¹ Cionizam je prema vjeri neutralan, jer je to više narodni pokret. Na Drugom cionističkom kongresu održanom u Baselu 1898. godine, *Svjetska je cionistička organizacija* odlučila da se ne smiju donositi nikakve odluke koje će se kositi s odredbama židovske vjere.³²² Iako je većina ortodoksnih rabina u začetima cionizma bila protiv pokreta, cionizam je dobivao sve veću potporu. Stoga ne čudi da je 1901. godine osnovana zasebna funkcija cionista ortodoksa *Mizrahi*³²³, unutar cionističke organizacije.³²⁴

8. WIZO

Žena je imala važnu ulogu u cionističkom pokretu. "Njezin "povratak židovstvu" zasniva se na tri točke: "religioznosti", "jedinstvenosti i radinosti" te "racionalnom odgoju djece".³²⁵ Cionistički je pokret povećao svoju aktivnost nakon Prvog svjetskog rata. S obzirom da su se djevojke tijekom rata uključile u mnoge aktivnosti, nisu namjeravale stati. Tako su preuzele i predanost cionističkoj ideji, pa se osnivaju djevojačka cionistička društva.³²⁶

Međunarodna cionistička organizacija žena (WIZO – Women's International Zionist Organization) utemeljena je 1920. godine.³²⁷ Zagrebačka podružnica WIZO ili Udruženje (Savez) cionističkih žena osnovano je prema nekim izvorima 1926. godine³²⁸, a prema drugim izvorima 1927. godine³²⁹ u Zagrebu. To je organizacija koja je bila po članstvu najbrojnija, po organizacijskoj strukturi najčvršća među jugoslavenskim ženskim židovskim organizacijama. Predsjednice su bile Julija König u Zagrebu te Reza Steindler u Beogradu.³³⁰ Julija König je prilikom osnivanja postala predsjednicom *Saveza cionističkih žena Kraljevstva SHS*, kasnije *Savez*

³²¹ Wertheim i Rothmüller, *Ideologija cionizma: povijesni pregled cionističkih sistema*, 19.

³²² Wertheim i Rothmüller, *Ideologija cionizma: povijesni pregled cionističkih sistema*, 35.

³²³ Ideologija *Mizrahija* povezuje vjersku ortodoksiju i cionistički pokret u jednu cjelinu.

³²⁴ Wertheim i Rothmüller, *Ideologija cionizma: povijesni pregled cionističkih sistema*, 36.

³²⁵ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 106. (prema *Židovu*)

³²⁶ Melita Švob, „Razvoj ženskih općih i židovskih dobrotvornih organizacija”, *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj* (1998., 268-283).

³²⁷ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 232.

³²⁸ Švob, „Razvoj ženskih općih i židovskih dobrotvornih organizacija”, 279.

³²⁹ 200 godina Židova u Zagrebu, 1988., 58.

³³⁰ 200 godina Židova u Zagrebu, 1988., 58.

cionističkih žena Jugoslavije. Cilj je Saveza bio da se kroz socijalni i karitativni rad žene angažiraju za obnovu Palestine, posebice na području rada žene te majke i djece. Pretežno je Savez bio aškenaski.³³¹

Prilikom osnivačke konferencije, Jula Weiner iz Zagreba izjavila je nekoliko važnih rečenica koje su potom ugrađene u program djelatnosti cionističkih žena: "Žalosno je stanje u kome se nalazi siromašna židovska žena u nekim našim mjestima. Prilaziti tim ženama jednom ili dvaput godišnje u toku filantropskih kampanja beskorisno je. WIZO se mora pobrinuti za poboljšanje društvenog i ekonomskog položaja tih žena."³³² Na konferenciji je izrađen program rada, a navest će se nekoliko važnih točaka:

- "kao dio svjetske organizacije sudjeluje u neumornom radu na poboljšanju zastrašujuće teškog položaja židovskih žena i njihove djece u Palestini i u pojedinim zemljama Europe,

- sudjeluje u organizaciji hahšara i pomaže u stjecanju proizvodnih zvanja,

- pomaže pri opremanju i organiziranju alija,

- gaji i širi židovsku kulturu, interes za hebrejski jezik kao i za problematiku Palestine."³³³

Članice WIZO-a pomagale su u "poboljšanju položaja žena i djece u Palestini, u stjecanju znanja, opremanjima za aliju, organiziranja hašhara, poznavanju židovske kulture, jezika i informacija o budućoj židovskoj državi Palestini. Za razliku od ostalih ženskih dobrovoljnih društava koje su se dijelile na aškenaske i sefardske, u WIZO su sve radile zajedno. Bile su veoma aktivne i do 1940. godine, kada je u Kraljevini Jugoslaviji bilo 67 grupa sa 5000 članica.³³⁴ "Najistaknutije članice bile su Julija König, Rosa Hacker, dr. Lizzy Junker Rosenberg, Mirjam Weiller, Jula Weiner, Diana Romano, Milka Fischer, Ela Schik i druge."³³⁵

"Potvrda aktivnosti WIZO-a jest da su do 1933. održane čak četiri zemaljske konfencije jugoslavenske organizacije."³³⁶ Od 1932. rade na unaprjeđivanju suradnje s necionističkim ženama jer smatraju da svaka Židovka treba voditi računa cijelog židovskog naroda, a ne separirati. U

³³¹ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 232.

³³² 200 godina Židova u Zagrebu, 1988., 58.

³³³ 200 godina Židova u Zagrebu, 1988., 58.

³³⁴ Švob, „Razvoj ženskih općih i židovskih dobrotvornih organizacija”, 279.

³³⁵ Švob, „Razvoj ženskih općih i židovskih dobrotvornih organizacija”, 279.; 200 godina Židova u Zagrebu, 1988., 59.

³³⁶ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 232.

Zagrebu se nalazila središnjica *Ceirot-WIZO* (djevojački WIZO) za Kraljevstvo SHS. WIZO je, prema broju sastanaka, predavanja, akcija sakupljanja novca, bilo najaktivnije udruženje. Od 1938. izdao ženski prilog u *Židovu* pod nazivom *Židovska žena* –kao glasilo *Saveza cionističkih žena Jugoslavije*. Te su godine objavljena četiri broja.³³⁷

WIZO je organizirao svoje grupe u gotovo svakoj općini. Godine 1930. WIZO je u Jugoslaviji imao oko 1500 članica u 15 udruženja³³⁸, dok je 1940. godine imao 67 grupa s više od 5000 članica.³³⁹ Savez je bio dio svjetske organizacije u koju je 1936. godine bilo učlanjeno 40 nacionalnih federacija s 85 000 članica.³⁴⁰

U listopadu 1918. godine u Osijeku je osnovano *Djevojačko cionističko društvo Mirijam*. Sjedište Društva nalazilo se u Ružinoj ulici, a predsjednica je bila Mela (Mella) Klein. Članice nisu poznate. "Svrha društva bila je propagiranje cionističkih ideja među ženskom židovskom populacijom."³⁴¹

Djevojačko društvo *Moria* iz Vinkovaca organiziralo je 1919. godine spomendan Členovu, cionističkom vođi koji je umro godinu ranije. "Večer su organizirale Vilma Gross, Frida Pollak i Mila Krakauer."³⁴²

U travnju 1928. osnovan je *Savez cionističkih žena u Kraljevini SHS*. Prvotno su željele učvrstiti postojeće Mjesne grupe, ali i početi stvarati nove. Za 1928. godinu aktivne su grupe u Beogradu, Banja Luci, Novoj Gradišci, Koprivnici, Križevcima, Osijeku, Požegi, Sarajevu, Splitu, Subotici, Sanskom Mostu, Prijedoru i Zagrebu. Rad je podijeljen u organizacijski, praktični i kulturni dio. Praktični se sastoji od šivanja rublja za djecu u Erecu³⁴³, dok se kulturni sastoji od čitanja židovske literature.³⁴⁴

³³⁷ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 233.

³³⁸ Savezno vijeće SCJ 1930, 39.

³³⁹ 200 godina Židova u Zagrebu, 1988., 59.

³⁴⁰ 200 godina Židova u Zagrebu, 1988., 58.

³⁴¹ Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, 262.

³⁴² Švob, „Razvoj ženskih općih i židovskih dobrotvornih organizacija”, 278.

³⁴³ Savezno vijeće SCSHS 1929, 40.

³⁴⁴ Savezno vijeće SCSHS 1929, 41.

9. OMLADINA

Smatralo se da omladina ima važnu ulogu u cionističkom pokretu jer o njima ovisi budućnost u novoj palestinskoj dijaspori.³⁴⁵ S obzirom da su omladinci činili velik dio cionističkog pokreta, još od 1913. godine javljaju se inicijative o organizaciji, ali kako se navodi u *Židovu*, "nije bilo sloge". Od svibnja 1919. godine u *Židovu* izlazi posebna rubrika *Omladinski pokret*. "Politička orijentacija većine omladinskih društava bila je cionistička i socijalistička."³⁴⁶

Na konferenciji u Slavonskom Brodu u kolovozu 1919.godine, osnovan je *Savez Židovskih (jevrejskih) Omladinskih Udruženja* (SJOU) za Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. Savez je sadržavao cionistički program te je imalo dva osnovna cilja: rad s djecom i *hebraizaciju*. Savez je djelovao kao pomladak *Saveza cionista Jugoslavije*, sa sjedištem u Zagrebu. Godine 1920. Savez je imao 1400 članova, dok je do Drugog svjetskog rata naraslo na 3500 članova.³⁴⁷ Jugoslavenski jevrejski omladinski pokret doživljava krizu 1926. godine. Iz Saveza je istupio *Ahdut hacofirm*, a u Sarajevu se sefardska omladina želi izdvojiti. U Sarajevu su se formirale dvije grupe: jedna oko *Židovske svijesti* koja se isključivo zalagala za cionizam, dok je druga grupa priznavala sefardski pokret.³⁴⁸ U prilogu 4 i 5 nalazi se članska iskaznica *Saveza Židovskih Omladinskih Udruženja Kraljevine SHS* na čijoj se poledini nalazi cilja Saveza.

Izvještaj SCJ 1935.³⁴⁹

Savezna omladina imala je 40 udruženja diljem Jugoslavije. Problem omladine je učenje hebrejskog jezika, jer ne mogu naći adekvatne učitelje koji će ići i u manja mjesta, pa je teško organizirati. Postojala je kod njih volja za učenjem, kupili su se razni udžbenici, ali nedostajala im je osoba koja će ih poticati i pomagati im u njihovom učenju.

³⁴⁵ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 104.

³⁴⁶ Goldstein, S., *Židovi na tlu Jugoslavije, katalog izložbe*, 151.

³⁴⁷ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 105.

³⁴⁸ Mihailović, Milica, „Jevrejska omladinska društva u Jugoslaviji 1919-1926”, *Jevrejska omladinska društva na tlu Jugoslavije, 1919-1941* (1995., 5-15).

³⁴⁹ Izvještaj SCJ 1935.

Omladinska društva koja se ujedinjuju nakon 1919. bila su građanska staleška društva koja u svojoj osnovnoj ideji imaju cionizam, ali ne radikalni za pripremanje odlaska u Palestinu.³⁵⁰ Židovska je omladina bila najaktivnija u Osijeku (gdje je pokret i započeo u Hrvatskoj), potom u Vukovaru i Vinkovcima. Cionistička se omladina okuplja u školama i na studiju u Zagrebu gdje donose nove ideje iz Europe. Ostatak omladine iz drugih dijelova nisu lako prihvaćali nove ideje i nisu bili spremni da se u potpunosti posvete cionističkoj ideji.³⁵¹

U Đakovu i Belišću pokušali su članovi *Osječke židovske omladine* organizirati tzv. *cijonističke večeri*, ali iako su bile posjećene nisu uspjeli pridobiti članove cionizmu.³⁵² U Brodu je djelovala *Kadima* – cionističko omladinsko društvo.³⁵³

9.1. HAŠOMER HACAIR³⁵⁴

Hašomer hacair (Mladi stražar) bila je najjača jugoslavenska omladinska organizacija čiji je glavni cilj bila priprema mladih Židova za socijalističku izgradnju Palestine, kao buduće socijalističke židovske države.³⁵⁵ U međuratnom je razdoblju Zagreb postao jugoslavenskim centrom *Hašomer Hacaira*. "Nastao je iz omladinskog pokreta, odnosno društva židovskih izviđača *Ahdut Hacofim*, koji je osnovan u Zagrebu 1924. godine."³⁵⁶ *Ahdut Hacofim* preimenovan je 1928. u *Histadrut Hašomer Hacair* i pristupio međunarodnom *Hašomer Hacairu*. *Hašomer Hacair* židovski je omladinski pokret s članovima starijim od 10 godina koji je organizirao razne tečajeve, sastanke, ljetne kampove.³⁵⁷ *Hašomer Hacair* je u okvirima cionizma najdosljednije proveo opća socijalistička načela.³⁵⁸

Hašomer Hacair osnovan je u Beču 1916. godine kada su se ujedinile dvije organizacije: *Ceirej Cijon* (omladinska organizacija) i *Hašomer* (organizacija tzv. čuvara židovskih naselja u

³⁵⁰ Mihailović, „Jevrejska omladinska društva u Jugoslaviji 1919-1926”, 10.

³⁵¹ Mihailović, „Jevrejska omladinska društva u Jugoslaviji 1919-1926”, 10.

³⁵² Dobrovšak, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, 290.

³⁵³ Švob, *Židovi u Hrvatskoj: migracije i promjene u židovskoj populaciji*, 195.

³⁵⁴ Detaljnije vidjeti u: "Nešto o Hašomer Hacairu i njegovom "gnězdu" u Novom Sadu", dr. Teodor Kovač u: *Jevrejska omladinska društva na tlu Jugoslavije katalog*, 27-42.

³⁵⁵ Goldstein, S., *Židovi na tlu Jugoslavije, katalog izložbe*, 151.

³⁵⁶ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 234.

³⁵⁷ Goldstein, I., *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, 234.

³⁵⁸ 200 godina Židova u Zagrebu, 1988., 21.

Palestini). Organizacija *Hašomer Hacair* koncipirana je po uzoru na britanski skautski pokret Badena Pauela, nadovezuje se na ilegalni anticarski pokret u Rusiji i Poljskoj, dok je ideološki pod utjecajem ideja A.D. Gordona, J.H. Brenera i J. Trumpeldora. Ciljevi *Hašomer Hacaira* bili su sljedeći: sinteza njegovana jevrejske kulture, izgradnja i odbrana naselja u Palestini i borba protiv asimilacije".³⁵⁹ *Hašomer Hacair* imao je dva ideala koji su pokretali organizaciju: hebrejski jezik kao simbol obnove židovstva te socijalizam. *Hašomer Hacair* s vremenom je pridobio mnogo članova. Godine 1935. u Europi te Tunisu, Egiptu i Južnoj Africi imao je 70 000 članova. U Jugoslaviji je također imala ogranke te važne članove. Jedan od njih bio je Hilel Livni (Slavko Vajs) iz Slavenskoga Broda koji je osnovao kibuc *Ša'ar Ha'amakim* u Palestini. Jevrejska je omladina bila razdvojena na cionizam i komunizam.³⁶⁰ Prilog 6 prikazuje odvijanje kulturnog rada *Hašomer Hacaira*.

³⁵⁹ Preger, „Jevrejska omladinska društva u Jugoslaviji od 1926. do 1941. godine”, 23.

³⁶⁰ Preger, „Jevrejska omladinska društva u Jugoslaviji od 1926. do 1941. godine”, 24.

10.ZAKLJUČAK

U ovom sam radu prikazala i dala pregled razvoja i djelovanja cionističkog pokreta na prostoru Hrvatske. Može se reći kako je cionistički pokret bio relativno jedinstven prvenstveno zbog mjesta nastanka, u Beču a ne u Hrvatskoj. Hrvatski su cionisti redovno sudjelovali na Svjetskim cionističkim kongresima od samih začetaka Svjetske cionističke organizacije te tako širili i svjetske ideje u svojim lokalnim društvima i zajednicama. Uz Svjetsku cionističku organizaciju bili su uključeni u WIZO, razna omladinska društva, Židovski narodni fond i emigraciju u Palestinu te bogat kulturni i literarni rad. Cionistička društva i organizacije prostorno su prevladavala u hrvatskim i slavonskim zemljama, dok ih u Dalmaciji gotovo nije ni bilo, iako je bilo pristaša cionizma. Razlog tomu je svakako blizina cionističkih centara, ali i veće i razvijenije zajednice, pogotovo zagrebačke, osječke i brodska. Cionizam u Hrvatskoj svakako je dosegnuo svoj vrhunac u tridesetima i zasigurno bi se i dalje razvijao da nije došlo do Drugog svjetskog rata. Cionistički pokret u Hrvatskoj mlađim je generacijama vratio želju za proučavanjem židovske vjere, ali prije svega povijesti koja se u 19. stoljeću polako gubila među akulturiranim Židovima.

LITERATURA

PRIMARNI IZVORI:

Jevrejski historijski muzej u Beogradu (JIM)

Izvještaj Saveznog odbora SCSHS 1927.

Izvještaj SCJ. 1935.

Savezno vijeće Saveza cionista 1930. godine

Savezno vijeće Saveza Cijonista u Kralj. SHS, 1929.

Izvještaj Bar Giora 1906.

LITERATURA

200 godina Židova u Zagrebu, Zagreb: Jevrejska općina Zagreb i Savez jevrejskih općina Jugoslavije, 1988.

Brandl, Naida-Mihal, *Židovi u Hrvatskoj od 1944./5. do 1952. godine*, doktorska disertacija, 2015.

Brandl, Naida-Mihal, „Židovski identitet/i u Hrvatskoj nakon Drugog svjetskog rata: kratak pregled”, *Nacionalne manjine u Hrvatskoj i Hrvati kao manjina-europski izazovi* (2015.), 167-194.

Boeckh, Katrin, „Židovska vjerska općina u Zagrebu do 1941. godine”, *Časopis za suvremenu povijest*, 27:1 (1995.), 33-53.

Borković, Iruda, „Cionizam i njegova historijska pozadina”, *Politička misao: časopis za suvremenu politologiju*, 6:3 (1969.), 420-442.

Dobrovšak, Ljiljana, *Hrvatska javnost prema Židovima krajem 19. stoljeća (za vrijeme Dreyfusove afere)*, magistarski rad, 2003.

Dobrovšak, Ljiljana, „Prva konferencija zemaljskog udruženja cionista južnoslavenskih krajeva Austrougarske Monarhije u Brodu na Savi 1909. godine”, *Scrinea Slavonica*, 2006., 234-266.

Dobrovšak, Ljiljana, „Židovi u Našicama do Holokausta”, *Židovi u našičkom kraju: zbornik radova* (2011.), 7-24.

- Dobrovšak, Ljiljana, „Fragmenti iz povijesti Židova u Hrvatskoj za Prvog svjetskog rata”, *Zbornik radova 1918. u hrvatskoj povijesti*, (2012.), 427-454.
- Dobrovšak, Ljiljana, *Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, Osijek: Čarobni tim i Židovska općina, 2013.
- Dobrovšak, Ljiljana, *Židovi u Srijemu: od doseljenja do Holokausta*, Zagreb: Državni arhiv u Vukovaru, 2017.
- Encyclopedia Judaica*, ur. Fred Skolnik, Macmillan Reference USA, 2006.
- Goldstein, Ivo, „Antisemitizam u Hrvatskoj”, *Antisemitizam, Holokaust, antifašizam*. 1996., 12-53
- Goldstein, Ivo, „Zagrebačka židovska općina od osnutka do 1941. ”, *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj*, 1998., 12-18.
- Goldstein, Ivo, *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, Zagreb: Novi Liber, 2005.
- Goldstein, Slavko (ur.), *Židovi na tlu Jugoslavije, katalog izložbe*, Zagreb: Naša djeca, 1988.
- Goldstein, Slavko, „Židovska zajednica u Karlovcu”, *Svjetlo*, br. 1-2 (1996.), 42-45.
- Gross, Mirjana, „Ravnopravnost bez jednakovrijednosti”, *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj*. 1998., 106-126.
- Gruden, Živko, „Židovi u novinarstvu u Hrvatskoj”, *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj*. 1998., 253-259.
- Havel, Boris, „Kršćanski cionizam: nastanak i razvoj neočekivanog političko-religijskog fenomena”, *Politička misao*, 50:1 (2013.), 129-154.
- Havel, Boris, „Sekularizam i nastanak Države Izrael”, *Političke analize*, 4:15 (2013.), 12-18.
- Kalšan, Vladimir, *Židovi u Međimurju*, Čakovec: Muzej Međimurja, 2006.
- Kapun Vladimir, Pal, Đorđe, „Dva stoljeća židovske zajednice u Čakovcu i Međimurju”, *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj*. 1998., 335-357.
- Laquer, Walter, *The History of Zionism*, London: Taurisparke paperbacks, 2003.
- Lederer-Lador, Željko-Josef, „Tri fragmenta o cionizmu”, *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj*. 1998., 179-192.

- Levi, David-Dale (ur.), *Spomenica Saveza Jevrejskih opština Jugoslavije, 1919.-1969.*, Beograd: SJOJ-Srbštampa, 1970.
- Loker, Cvi, „Začeci i razvoj cionizma u južnoslavenskim krajevima”, *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj*. 1998., 166-178.
- Lončarić, Magdalena, *Tragom židovske povijesti i kulture u Varaždinu*, Varaždin: Gradski muzej Varaždin, 2003.
- Lončarić, Magdalena, Lončarić, Vid, „Židovi u Varaždinu”, *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj*. 1998., 358-377.
- Lukežić, Irvin, „Židovi na Sušaku”, *Sušačka revija*, 26/27 (1999.), 109-129.
- Medoff, Rafael, Waxman, Chaim, *The A to Z of Zionism*, Plymouth: The Scarecrow Press, 2009.
- Mihailović, Milica, „Jevrejska omladinska društva u Jugoslaviji 1919-1926”, *Jevrejska omladinska društva na tlu Jugoslavije, 1919-1941* (1995.), 5-15.
- Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, 2, Zagreb, 1977
- Preger, Andreja, „Jevrejska omladinska društva u Jugoslaviji od 1926. do 1941. godine”, *Jevrejska omladinska društva na tlu Jugoslavije, 1919-1941* (1995.), 17-25.
- Rapo, Vesna, „Židovska zajednica u Požegi”, *Zlatna dolina – Zbornik radova Požeštine*, 1 (1995.), 189-200.
- Romano, Jaša, *Jevreji Jugoslavije 1941.-1945. Žrtve genocida i učesnici Narodnooslobodilačkog rata* (Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1980), 5-14, 201.
- Rothmüller, Cvi, *Židovska kolonizacija Palestine*, Zagreb: Savez židovskih omladinskih udruženja, 1925.
- Schorske, Carl. E., *Beč krajem stoljeća, politika i kultura*, Zagreb: Izdanja Antibarbarus: 1997.
- Szabo, Agneza, „Židovi i proces modernizacije građanskog društva u Hrvatskoj između 1873. i 1914. godine”, *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj*. 1998., 142-155.
- Šalić, Tomo, *Židovi u Vinkovcima i okolici*, Osijek: Židovska općina Osijek i KD Miroslav Šalom Freiburger:2002.

- Švarc, Krešimir, „Prilozi za povijest koprivničkih Židova”, *Podravski zbornik* (1991.), 167-182.
- Švob, Melita, *Židovi u Hrvatskoj: migracije i promjene u židovskoj populaciji*, Zagreb: KD Miroslav Šalom Freiburger, 1997.
- Švob, Melita, „Židovi Hrvatske i Izrael: osvrt”, *Migracijske teme*, 13:4 (1997.), 363-392.
- Švob, Melita, „Razvoj ženskih općih i židovskih dobrotvornih organizacija”, *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj*. 1998., 268-283.
- Uzelac Schewendeman, Stribor, „Krhotine iz povijesti židovske zajednice u Slavonskom Brodu”, *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj*. 1998., 392-405.
- 200 godina Židova u Zagrebu, Zagreb: Jevrejska općina Zagreb i Savez jevrejskih općina Jugoslavije, 1988.
- Weiss, Marko, „Iz povijesti židovske općine u Virovitici”, *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj*. 1998., 384-391.
- Weisz-Maleček, Renée, *Židovi u Križevcima*, Zagreb: Židovska općina Zagreb, 2012.
- Wertheim, Pavao i Rothmüller, Cvi, *Ideologija cionizma: povijesni pregled cionističkih sistema*, Zagreb: Savez židovskih omladinskih udruženja u Kraljevini SHS, 1928.

INTERNETSKA STRANICA

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=142> (posjećeno 21.6.2019.)

POPIS PRILOGA

1. Izvještaj Bar Giora, uvod
2. Izvještaj Bar Giora, str. 28 – podupirači
3. Izvještaj Saveznog odbora SCSHS 1927., str. 5
4. Članska iskaznica Saveza Židovskih Omladinskih Udruženja 1935.
5. Članska iskaznica Saveza Židovskih Omladinskih Udruženja 1935.
6. Hašomer Hacair

Cijonizam težil za postignućem javno-pravno osigurane domovine
za Židovski narod u Palestini. Bazelski program.

זכרו את הקרן הקיומת לישראל.
Sjetite se židovskog narodnog fonda!

Bar Giori k desetom semestru.

Posvećuje član Aleksandar Licht (Zagreb.)

Već slaviš zar, ti mladi, žarki zборе?
Zar već je došlo doba jubileja?
Ta gdje su ljeta, gdje su s'jede glave,
Ti čista krvi naših Makabeja?

„Još nema ljeta, ali ima djela,
I nikad ne ću biti s'jede glave,
Jer kunem se, da krv ću ostat' mlada
I sile svježe, naše ruke zdrave!

Ne, ne slavim ja slavije veterana!
Na putu svome posvećena rada
Tek jedan čas ću stat' i gledat' natrag
Na jaku prošlost, klice vel'kih nada,

Tek jedan čas!... Tek jedan vrč ću ispit':
Da živi oganj, što mi dušu pali!
Jehudim hedad! Dajte ruke amo,
Kô mi što jesmo vama srce dali!

Tek jedan čas!... da zaigramo kolo,
Judejci s Juga, oko vatre svete,
Što mi smo vama nosili u žari,
Mi, mladi borci Cijonove čete.

Tek jedan čas!... I evo mene opet
U redovima proljetnog nam v'jeka!—
Već trublja zove na ponosno djelo:
Bar Giora ne će, da se na nju čeka!”

PODUPIRAČI.

		K.
Bogoštovna općina	Beč	100
" "	Zemun	20
" " (1906.)	Osijek	20
g. Menochem M. Heskia	Beč	4
g. I. N. Schulhof	Osijek	10
g. Ervin Krausz	"	10
g. Josip Engelsrath	Zagreb	4
g. Aleksandar Licht	"	10
g. Herman Licht	"	4
g. Mišan Licht	"	4
g. Isaak Finei	Travnik	4
g. Rafsel Z. Löwy	"	4
g. Dr. Bernhard Zauderer	"	10
g. Sigmund Bloch	"	10
g. Moise Israel	"	2
g. Vita D. Kajon	Sarajevo	2
g. Max Lederer	Brod	10
Društvo „Zion“	Vinkovci	2
g. Herman Klein	"	2
	Ukupno	242

Sjetite se
„Židovske smotre.“

Uplate za Keren Hayesod u god. 5687.

Bačka Topola	Din	1.700.—	Petrijanec	Din	100.—
Banjaluka	»	1.725.—	Požega Slavonska	»	36.000.—
Beograd	»	54.100.—	Priština	»	1.000.—
Bitoli	»	100.—	Ruma	»	11.750.—
Bjelovar	»	46.890.—	Sanski Most	»	1.500.—
Brod na Savi	»	5.850.—	Sarajevo	»	6.650.—
Čakovec	»	26.750.—	Savski Marof	»	500.—
Daruvar	»	17.187.50	Senta	»	200.—
Derventa	»	1.250.—	Sisak	»	27.000.—
Djakovo	»	17.350.—	Slatina Podravska	»	11.050.—
Dubrovnik	»	550.—	Split	»	3.400.—
Gjulaves	»	500.—	Središće	»	500.—
Gjurgjevac	»	500.—	Stara Pazova	»	3.100.—
Gračanica	»	600.—	Stari Bečež	»	14.598.—
Indija	»	1.150.—	Subotica	»	22.850.—
Karlovac	»	39.893.50	Sv. Ivan Zelina	»	250.—
Koprivnica	»	35.950.—	Travnik	»	180.—
Križevci	»	19.650.—	Valjevo	»	4.000.—
Kutjevo	»	1.500.—	Varaždin	»	32.300.—
Lipik	»	250.—	Velika Kikinda	»	12.189.—
Ludbreg	»	24.000.—	Veliki Bečkerek	»	7.200.—
Molin	»	300.—	Vinkovci	»	7.300.—
Našice	»	23.075.—	Virovitica	»	8.210.—
Novi Bečež	»	2.000.—	Vrpolje	»	500.—
Novi Marof	»	100.—	Vršac	»	24.150.—
Novisad	»	41.290.—	Zagreb	»	534.544.25
Novi Vrbas	»	16.800.—	Zemun	»	24.210.—
Osijek	»	28.625.—	Zvornik	»	600.—
Pakrac	»	9.735.—			
Pančevo	»	25.005.—			
				Uplaćeno svega	Din 1,240,207.25

REKAPITULACIJA:

Hrvatska, Slavonija i Medijurnje	Din	996.270.25
Bosna, Hercegovina i Dalmacija	»	16.445.—
Srbija	»	59.200.—
Vojvodina	»	168.252.—

Ukupno Din 1,240,207.25

Financijski izvještaj Saveznoga Odbora o stanju financija Saveza Cijonista u Kraljevini S. H. S. za godinu 5687.

Kako je već ukratko spomenuto u tamičkom izvještaju, uspjele je ovaj puta zajedničkim silama donekle konsolidovati financije Saveza, što je svakako događaj vrijedan da se zasebno istakne, jer se već nekoliko zadnjih godina moralo dolaziti pred Savezno Vijeće s izvještajima, koji su uvijek odicali tugaljkama i jadikovkama.

Osobito nam je ugodno, da nam je uspjele uravnotežiti svoje financije, unatoč još uvijek prilično nesređenog stanja unutar same organizacije, o čemu je govora na posebnom mjestu.

Princip najenergičnije štednje provodio se u svakom pogledu i upravo tome imade da se zahvali, da Radni Odbor nije trebao da se posluži ovlaštenjem, danom

mu po prošlom Saveznom Vijeću, prema kojemu je bila odobrena subvencija od Din 30.000.— za službeno savezno glasilo »Židov«, koji se list na veselje svih nas, cijelu ovu godinu izdržavao iz vlastitih svojih prihoda, kraj toga otplatio dobar dio svojeg dugovanja tiskari, a osim toga snizio svoj dug kod samog Saveza od najvišeg iznosa od Din 64.000.—, na Din 41.000.—, što svakako treba da se zabilježi kao vanredno zamjeran uspjeh. I ova je svota, kao i do sada sastavljena na prelazni račun. Detaljno o tome bit će govora kod izvještaja o samom glasilu »Židov«.

Šekelska akcija nije donijela onaj rezultat, koji su zastalno očekivali, naročito naši sumišljenici iz Beograda, jer je umjesto budgetom preliminiranih 8.000

הסתדרות של אנדות צעירים יהודים במלכות ס. כ. ס.
SAVEZ ŽIDOVSKIH OMLADINSKIH UDRUŽENJA KRALJEVINE SHS.

BR.

857

GOD.

5691

ISKAZNICA

Kaverfal

Bino Zoltar

član je Saveza Židovskih Omladinskih Udruženja
Kraljevine SHS. po društvu *Judejia* u *Zagreb*
Zagreb, dne *12. 11. 1911*

Predsjednik:

Jayme M...

Tajnik:

Karl Eupl

JEVREJSKI ISTORIJSKI MUZEJ — BEOGRAD

Reg. br:

4298

Signatura:

K8-8-5/1

Br. negativa:

Savez Židovskih Omladinskih Udruženja
(S. Ž. O. U.), osnovan 1919. u Brodu, ima da
zajedničkim sistematskim radom svih žid.
oml. udruž. odgoji cjelokupnu žid. omladinu
u zdravu narodnu cjelinu, prožetu žid. zna-
njem i kulturom i sposobnu za sudjelovanje
u izgradnji hebrejske radne Palestine.

5701

Mesna cionistička organizacija u Novom Sadu

održaće prigodom Saveznog veća Saveza cionista Jugoslavije u nedelju 12. maja o. g.
u 9 sati uveče u svečanoj dvorani jevrejske veroispovedne opštine

veliki miting

Govornici :

- g. Dr. **Aleksandar Licht**, predsednik Radnog Odbora S. C. J. Zagreb;
- g. Dr. **Bukić Pijade**, član Saveznog Odbora S. C. J. Beograd;
- gđa **Reza Steindler**, predsednica Saveza cionističkih žena WIZO Beograd;
- g. Dr. **Moše Schweiger**, član Saveznog Odbora S. C. J. Subotica.

Jevreji!

Proživljavamo sudbonosna vremena: jevrejski se narod bori za svoju
bolju budućnost!

Dodite svi da čujete reči vođa jugoslavenskog jevrejstva!

Die Zionistische Ortsorganisation in Novi Sad

veranstaltet anlässlich des Kongresses des jugosl. Zionistenverbandes

ein grosses

zionistisches Meeting

welches am Sonntag, den 12. Mai a. c. um 9 Uhr abends im Festsale der jüdischen
Kultusgemeinde stattfindet.

Festredner :

- Dr. **Alexander Licht**, Präsident des Exekutivkomitees, Zagreb;
- Dr. **Bukić Pijade**, Mitglied des Landesausschusses, Beograd;
- Reza Steindler**, Präsidentin des Landesverbandes der Zionistischen Frauen, Beograd;
- Dr. **Moše Schweiger**, Mitglied des Landesausschusses, Subotica.

Juden !

Wir leben in schicksalsschweren Zeiten: Die jüdische Nation kämpft
für ihre bessere Zukunft!

Kommet alle u. höret das Wort der führenden Juden Jugoslaviens!